

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra pedagogiky

Bakalářská práce

**TRVALE UDRŽITELNÝ ROZVOJ JAKO PRINCIPY
VÝCHOVY VE VOLNÉM ČASE**

Vedoucí práce: Mgr. Richard Macků, DiS.

Autor práce: Petra Špuláková, DiS.

Studijní obor: Pedagogika volného času

Ročník: III.

2015

Prohlašuji, že jsem svou bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998b. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě (úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Teologickou fakultou) elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů

25. února 2015

Petra Špuláková

Děkuji vedoucímu bakalářské práce Mgr. Richardu Macků za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

OBSAH

Úvod	6
1 Přehled pojmů a jejich stručná charakteristika	9
2 Terminologie ekologické výchovy, environmentální výchovy a výchovy k trvale	
 udržitelnému rozvoji	11
3 Globální výchova	13
3. 1. Cíle globální výchovy	13
3. 2. Čtyři základní dimenze globality.....	15
4 Trvale udržitelný rozvoj	16
4. 1. Počátky a vývoj TUR	16
4. 1. 1. Agenda 21	18
4. 1. 2. Základní principy TUR v dokumentu Agenda 21	20
4. 1. 3. Předpoklady TUR podle B. Moldana	21
4. 1. 4. TUR v rámci Evropské unie	22
5 Instituce zajišťující environmentální výchovu	24
5. 1. Střediska ekologické výchovy	24
5. 2. Organizace zajišťující environmentální výchovu	25
5. 2. 1. Hnutí Brontosaurus	25
5. 2. 2. Český svaz ochránců přírody	25
5. 2. 3. Skauting	26
5. 2. 4. Turistické oddíly mládeže	26
5. 2. 5. Liga lesní moudrosti	27
5. 2. 6. Lesní mateřské školky	27
5. 2. 7. Zastřešující organizace environmentální výchovy	28
6 Environmentální výchova v předškolním věku	29
6. 1 Cíl a pedagogické zásady environmentální výchovy v předškolním vzdělávání	29
6. 2 Environmentální výchova v předškolním věku	29
6. 3 Psychologická východiska pro EV v předškolním věku	30
6. 4 Pedagogické zásady při práci s předškolními dětmi v EV	31

6. 5	Vhodné pedagogické prostředky a metody pro EV	34
6. 5. 1	Poznávání a pozorování	35
6. 5. 2	Zkoumání a experimentování	35
6. 5. 3	Výchova prací	36
6. 5. 4	Aktivity zaměřené na smyslové vnímání	36
6. 6	Učení prožitkem - model Flow	37
6. 7	Pojetí pohybových akcí v rámci EV	38
6. 7. 1	Celodenní program (projekt)	39
7	Návrh na celodenní projekt - naučná stezka	41
7. 1	Zásady pedagogického působení při celodenním projektu	41
7. 1. 1	Propozice projektu	42
7. 1. 2	Zdůvodnění zaměření	42
7. 1. 3	Cíle projektu - naučná stezka	42
7. 1. 4	Využití metodiky projektu	43
7. 1. 5	Doba trvání projektu - naučná stezka	43
7. 1. 6	Edukační potřeby projektu pro děti předškolního věku	43
7. 1. 7	Cílová skupina	43
7. 2	Organizace projektu - naučná stezka	44
7. 3	Plán projektu - naučné stezky "Toulky lesem skřítky Šiškáčka"	45
7. 3. 1	Harmonogram projektu	45
7. 3. 2	Tabulka zastavení, aktivit a činností projektu - tabulka č. 4	47
	Závěr	49
	Seznam použitých zdrojů	51
	Seznam zkratk	54
	Seznam příloh.....	55
	Přílohy	57
	Abstrakt.....	72
	Abstract.....	73

ÚVOD

"Snažíme-li se, aby příroda byla dětem čímsi důležitějším a milovanějším než jednou z tisíců definic, které musejí zvládnout během školní docházky, pak jim musíme dát příležitost, aby mohly v opravdové přírodě, nikoli virtuální, něco hlubokého prožít, vypořádat, pochopit, něčemu pomáhat, umět vysvětlit, aby se nejpřirozenějšími způsoby učily vzájemné komunikaci včetně empatických schopností naslouchat a přemýšlet o stanoviscích druhých."

(A. Máchal)

Vývoj společnosti v dnešní době směřuje k neomezenému ekonomickému růstu, jehož podmínkou je neustálé zvyšování úrovně hmotného blahobytu. Jediná přípustná rychlost rozvoje je "rychleji", jediný přitažlivý cíl cesty je "dále", jediná žádoucí velikost je "větší" a jediný racionální cíl "více". Přitom se většina "civilizovaných" lidí neohlíží na utrpení těch v současnosti strádajících. Nevnímá pak ani vyčerpatelnost zdrojů, jež zákonitě přinese strádání generacím budoucím. Dnešní svět je propojen neviditelnou pavučinou utahující nás stále těsněji a těsněji.

Pravěký člověk byl ovlivňován jen svým bezprostředním okolím, svojí nejbližší minulostí. Sám pak naopak ovlivňoval jen nevelký prostor mimo hranice své jeskyně, měl vliv jen na omezený úsek budoucnosti. Naopak moderní doba nám umožnila snadné kontakty s dalekými krajinami, šíří se zboží, informace, kultury, cestujeme. Na druhé straně se však šíří nemoci, zanikají rozsáhlé pralesní komplexy, vlny násilí zaplavují "civilizovaný svět". Naše jednání má dopad v zemích za devatero horami, ovlivňuje budoucnost vzdálenou desítky let. Pojmy "příčina a důsledek" ztrácejí svůj po léta daný jednoduchý význam. Proto se v moderních výchovných projektech často objevuje přístup, při kterém je kladen větší důraz na celkový - globální - pohled a na pochopení vztahů mezi věcmi a problémy, než na specializované a oddělené pohledy jednotlivých učebních předmětů. Z úzce pojatého vzdělávání se totiž stává holistický, bio-politický směr¹.

¹ Srov. LEDVINOVÁ, J., *Výchova pro budoucnost - cesty ekologické výchovy*. s.7-9.

Alternativou k tomuto vývoji je tzv. "trvale udržitelný rozvoj společnosti"². To znamená takový rozvoj, který zajistí uspokojení existenčních potřeb všech obyvatel naší planety, aniž by byly zároveň zhoršovány podmínky pro uspokojování potřeb příštích generací a nadále drancovány přírodní zdroje. Bude tedy nutno radikálně změnit životní styl, změnit žebříček životních hodnot ve prospěch hodnot nemateriálních. K těmto změnám by měla přispět také promyšlená a cílevědomá globální a environmentální výchova jedinců a celé společnosti³.

Environmentální výchova si klade za cíl směřovat k dokonalé harmonii cítění a myšlení a odpovědného chování člověka k vnějšímu prostředí, živým organismům, ostatním lidem i vůči sobě samému a patří tedy k syntetizujícím oborům výchovy. Přitom by však neměla být chápána jako obor ostatním složkám výchovy nadřazený, ale spíše jako prostředek vnášející do výchovy novou filozofii - filozofii udržitelného rozvoje jedince, společnosti a celé planety, filozofii odpovědnosti, jako protiklad k filozofii zisku, drancování a konkurence⁴.

Cílem bakalářské práce je podat stručnou informaci o koncepci trvale udržitelného rozvoje, o globální výchově a o ekologicko-výchovných směrech; a to zejména o výchově v duchu trvale udržitelného rozvoje. Dále pak poukázat na možnosti, které se v jeho principech nabízejí. Naším hlavním cílem je sestavit metodický projekt, který bude návodem k tvořivé a environmentální práci s předškolními dětmi.

Text této práce je členěn do několika kapitol. První dvě nás seznamují s ekologicko-výchovnými směry a se stručnou charakteristikou globální výchovy. Hlavním zdrojem pro tuto část práce se stala publikace od autorů G. Pika a D. E. Selby. Třetí kapitola nás uvede do vývoje trvale udržitelného rozvoje, jeho obsahu a charakteristik hlavních principů, které jsou pro přehlednost shrnuty do tabulek. Tato kapitola vychází z knihy od autorky D. Procházkové. Vzhledem k obsáhlosti a celé koncepci trvale udržitelného rozvoje považujeme za nutné podat ucelený pohled do tohoto zaměření a zdůraznit tak jeho

² Srov. ZELENKA, J., ŠTEJFA, J., *Environmentální a ekologický slovník vybraných pojmů*. s.135-136. Trvale udržitelný rozvoj - TUR, rozvoj, který současným i budoucím generacím zachová možnost uspokojovat jejich základní životní potřeby a současně nesnižuje rozmanitost přírody a zachová přirozené funkce ekosystémů, tj. rozvoj lidské společnosti, jestliže vnitřní zpětné vazby v přirozených ekosystémech budou v lidské společnosti nahrazeny etikou, morálkou, legislativou, tedy obecně celkovou změnou myšlení a chování, které budou regulovat současný rozvoj lidské společnosti.

³ Srov. LEDVINOVÁ, J., *Výchova pro budoucnost - cesty ekologické výchovy*. s.7-9.

⁴ Srov. Tamtéž, s.7-9.

význam a vliv v ekologicko-výchovné oblasti; proto také věnujeme tématu trvale udržitelného rozvoje v naší práci značný prostor. Kapitoly zabývající se environmentální výchovou čerpají z knih od autorek J. Ledvinové, K. Jančaříkové a E. Leblové. Poslední kapitola teoretické části podává stručné informace o institucích zajišťujících environmentální výchovu.

Kapitoly teoretické části ústí do metodiky a vlastního projektu pro práci s předškolními dětmi, který byl vytvořen v duchu principů trvale udržitelného rozvoje. Směřuje k environmentálnímu cítění a zájmu těchto dětí o přírodu. Uvádíme zde ucelený návrh na celodenní projekt - naučnou stezku. V metodice nalezneme zásady pedagogického působení a organizaci celého projektu. Pro dokreslení jednotlivých činností byl vytvořen plán projektu a veškeré aktivity a činnosti byly shrnuty do tabulky. Při tvorbě aktivit a činností bylo čerpáno z odborné literatury a vlastní praxe autorky práce. Jednotlivé programové karty jsou umístěny do příloh práce.

Práce se opírá o literaturu zaměřenou na problematiku trvale udržitelného rozvoje, na environmentální a globální výchovu, dále pak o literaturu specializovanou na výchovnou a praktickou práci s dětmi předškolního věku.

1 Přehled pojmů a jejich stručná charakteristika

Tato kapitola uvádí stručný přehled pojmů pro lepší orientaci v dalším textu.

Ekologie je biologická věda, která se zabývá vztahem organismů a jejich prostředí a vztahem organismů navzájem. Ekologický je synonymum pro šetrný k přírodě⁵.

Ekologická výchova je obor, který rámec přírodovědy přesahuje. Jejím základem je zkoumání vztahů mezi organismy a jejich prostředím. V minulosti se zaměřovala pouze na osvětu a ochranu vzácných druhů⁶.

Environmentalistika zkoumá působení člověka na ekosystémy. Její náplní je ochrana životního prostředí, prevence, znečišťování životního prostředí a náprava a prevence škod vzniklých působením lidí. Zahrnuje i hospodaření s energiemi, využívání přírodních zdrojů a péči o zdraví lidí. Zasahuje přitom do dalších vědních oborů, například do biologie, ekologie, chemie, fyziky, etiky...⁷

Environmentální výchova je termín zaváděný ministerstvem životního prostředí od konce devadesátých let dvacátého století. Odhaluje důsledky lidské činnosti, která působí devastaci a ohrožuje život na Zemi. Ukazuje možné způsoby potřebné k dosažení pozitivních změn v životním prostředí. Vychovává k odpovědnému vztahu k přírodě a pochopení její nenahraditelné ceny pro život všech. Má za úkol budovat v lidech pozitivní vztah k přírodě, schopnost estetických prožitků v souvislosti s přírodou, zabývá se poznáváním vztahů v přírodě a vlivem člověka na ni. Věnuje se budování správných hodnot, postojů a kompetencí k péči o přírodu; připravenosti k angažovanému jednání. Součástí těchto postojů by mělo být i to, aby se člověk uměl omezit, odříct si, vzdát se něčeho ve prospěch budoucnosti planety⁸.

TUR - trvale udržitelný rozvoj - je takový rozvoj, který současným i budoucím generacím zachová možnost uspokojovat jejich základní životní potřeby a současně nesnižuje rozmanitost přírody a zachová přirozené funkce ekosystémů, tj. rozvoj lidské společnosti, jestliže vnitřní zpětné vazby v přirozených ekosystémech budou v lidské

⁵ Srov. LEBLOVÁ, E., *Environmentální výchova v mateřské škole* .s.15.

⁶ Srov. Tamtéž.

⁷ Srov. ZELENKA, J., ŠTEJFA, J., *Environmentální a ekologický slovník vybraných pojmů*. s. 48.

⁸ Srov. Tamtéž, s. 52.

společnosti nahrazeny etikou, morálkou, legislativou, tedy obecně celkovou změnou myšlení a chování, které budou regulovat současný rozvoj lidské společnosti⁹.

Výchova k udržitelnému rozvoji je další termín používaný ve světě. Rozumíme jím odmítnutí konzumu a přijetí zdravého životního stylu. Předpokládá široké a hluboké pochopení zákonitostí vývoje společnosti v oblasti sociální, ekonomické, kulturní....¹⁰

EVVO je zkratka termínu použitého ve Státním programu environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty, který byl přijat vládou v roce 2000 a k němuž byl vydán akční plán na léta 2010 - 2012 s výhledem do roku 2015. V roce 2008 vydalo MŠMT ČR metodický pokyn k EVVO¹¹. EVVO se rozumí všestranné rozvíjení kompetencí v kontextu vzájemných vztahů mezi člověkem a životním prostředím. Jde o motivaci a poskytnutí příležitostí k dosažení znalostí, dovedností, postojů a návyků k ochraně a zlepšování životního prostředí, k utváření hierarchie životních hodnot slučitelných s udržitelným rozvojem, k smysluplnému jednání a tvořivosti ve prospěch životního prostředí, k udržitelnému způsobu života a k udržitelným vzorcům chování jednotlivců, skupin i společnosti jako celku. Nezanedbatelná je provázanost EVVO s problematikou zdraví a zdravého životního stylu¹².

⁹ Srov. ZELENKA, J., ŠTEJFA, J. *Environmentální a ekologický slovník vybraných pojmů*. s.135-136.

¹⁰ Srov. LEBLOVÁ, E., *Environmentální výchova v mateřské škole*. s.16.

¹¹ Srov. Tamtéž.

¹² Srov. Tamtéž, s. 18.

2 Terminologie ekologické výchovy, environmentální výchovy a výchovy k trvale udržitelnému rozvoji

"Česká environmentální výchova nese všechny znaky tzv. dobré školy - má tradici, učitele, nestory, kontakty v zahraničí, historii a budoucnost.¹³"

(Jan Činčera)

Významné společenské změny, ke kterým v posledních desetiletích u nás i ve světě došlo, podpořily proces směřující od hnutí nebo dobré školy k etablování nového vědeckého oboru - k etablování oboru environmentální výchova (dále EV). Ta má u nás hluboké kořeny. Do škol donedávna pronikala z mimoškolních činností. V šedesátých až sedmdesátých letech 20. století vznikla výchova k ochraně přírody v návaznosti na skautskou a foglarovskou tradici¹⁴.

K. Jančaříková popisuje český termín *environmentální vzdělávání, výchovy a osvěty* jako termín, který vychází z anglického *environmental education*, kde *environment* znamená životní prostředí a *education* se chápe jako vzdělávání, výchova a osvěta všech typů cílových skupin, od nejmenších dětí až po dospělé. Termínu environmentální výchova v českém prostředí předcházela celá řada jiných termínů a zdá se, že ani tento termín není definitivní. Prvním pojmem byla výchova k ochraně přírody, později výchova k ochraně přírody a k péči o životní prostředí, dále ekologická výchova, také globální výchova a environmentální výchova. V současnosti se stále častěji používá výchova k udržitelnému rozvoji¹⁵.

J. Činčera uvádí, že ekologická výchova (dále EkV) vede k chápání souvislostí světa jako celku a ke komplexní odpovědnosti za svět lokální i globální. Za určující a rozhodující lze považovat zejména zdůrazňování vzájemných souvislostí mezi všemi jevy a skutečnostmi, jež nás obklopují a soulad mezi lokálním a globálním. Jde především o rozvíjení vztahu k místnímu prostředí, spojeného s laskavým respektováním a tolerancí k jiným, s hledáním společného. EkV má integrační úlohu, neboť syntetizuje nejen cíle a úkoly výchovy v tradičních oblastech (mravní, estetické ap.), ale respektuje i priority

¹³ Srov. ČINČERA, J., *Environmentální výchova: nové cesty*, s. 32.

¹⁴ Srov. JANČAŘÍKOVÁ, K., *Environmentální činnosti v předškolním vzdělávání*. s.9-10.

¹⁵ Srov. Tamtéž, s. 9.

v obsahu vzdělávání pro 21. století. Usiluje především o výchovu člověka poučeného (ekologicky gramotného), s patřičnou úrovní etickou a estetickou, člověka ukázněného, starostlivého, laskavého, citlivého, tolerantního, odpovědného. Člověka, který pochopil a respektuje zákonitosti přírody, civilizace a kultury, má úctu k životu současnému i budoucímu. Cílem poznání nemá být "utilitární prospěch chamtivců" a registrace pouhých fakt, ale hledání jejich významu ve světě hodnot. Dominujícím fenoménem je zodpovědnost za způsob jednání, myšlení a celkového vztahu k životnímu prostředí¹⁶.

Autorky L. a M. Půbalová definují EV jako vzdělávací oblast, jejímž úkolem je založit (v předškolním vzdělávání) a rozvíjet (v dalších úrovních školního vzdělávání) povědomí o okolním světě a jeho dění, o vlivu člověka na životní prostředí, počínaje nejbližším okolím, konče globálními problémy. Důležitým úkolem environmentální výchovy je pěstovat otevřený vztah a zodpovědný postoj dítěte/žáka k životnímu prostředí¹⁷.

EV skýtá výjimečný prostor pro formativní a informativní vzdělávání žáků v oblasti ochrany a tvorby životního prostředí ve smyslu péče o krajinu přírodní, floru a faunu, jako i péči o krajinu kulturní, ochranu památek¹⁸.

Dnes definujeme environmentální výchovu potažmo výchovu k udržitelnému rozvoji v nejširším slova smyslu, a to jako veškeré výchovné a vzdělávací úsilí, jehož cílem je především: zvyšovat spoluodpovědnost lidí za současný i příští stav přírody a životního prostředí, rozvíjet tvořivost, citlivost a vstřícnost lidí k řešení problémů péče o přírodu, utvářet ekologicky příznivé hodnotové orientace, které kladou důraz na dobrovolnou střídmost, na nekonzumní, duchovní kvality lidského života, hledat příčiny ekologické krize a cesty k jejímu řešení.

¹⁶ Srov. ČINČERA, J., *Environmentální výchova: nové cesty*, s. 14.

¹⁷ Srov. PŮBALOVÁ, L., PŮBALOVÁ, M., *Práce se skupinou, programy a nabídka středisek ekologické výchovy*, s. 8.

¹⁸ Srov. Tamtéž, s. 54.

3 Globální výchova

Filosofickým východiskem globální výchovy je systémové chápání světa, z hlediska přírodního (prostoru a času), i z hlediska lidského. Pro globální výchovu jsou jevy, věci a skutečnosti vzájemně propojené, ovlivňující se. Objevuje se již na počátku dvacátých let minulého století. Podstatou globální výchovy je komplexní odpovědnost a směřování k trvalé udržitelnosti života na Zemi s ohledem na rozvoj společnosti v souladu se životním prostředím. Proto také velkou část globální výchovy tvoří ekologická výchova. Pro globální výchovu je středem pozornosti dítě, a to jako součást světa. Osobnost člověka vidí jako vnitřně přirozeně tvořivou, s jedinečnými fyzickými, duševními, intelektuálními a emočními schopnostmi a potřebami = přistupujte k člověku jako k jedinečné individualitě. Globální výchova je proces všestranně aktivní, celoživotní, s centrální úlohou lidské zkušenosti¹⁹.

Zásadní představitelé globální výchovy G. Selby a D. Pike na ni pohlížejí jako na alternativní výchovně-vzdělávací systém, kterým lze v současné době doplnit a obohatit vzdělávání na školách, ale i v mimoškolním vzdělávání, kde je větší prostor pro užití jeho alternativních způsobů vzdělávání. Globální výchova nechce být klasickým výchovně vzdělávacím systémem. Naopak se prezentuje jako živý proces, který působí na děti a studenty přímo a zároveň formuje jejich postoje prožitou zkušeností. Proces, v němž se klade důraz na respektování práv osobnosti a na zodpovědnost k ostatním lidem i životnímu prostředí.²⁰

3. 1 Cíle globální výchovy

Co je podstatou globální výchovy? D. Selby a G. Pike nabízí pět základních cílů globální výchovy, jejichž souběžné plnění vytváří u dětí globální vědomí a připravuje je na život v globálním světě.

1. Uvědomění si systému - prostřednictvím tohoto cíle by děti měly získat schopnost myslet systémově; porozumět systémové podstatě světa (na úrovni: prostorové - od jednotlivce až po planetu, časové - pochopit vztah minulosti, přítomnosti a budoucnosti,

¹⁹ Srov. http://www.enviwiki.cz/wiki/Globální_výchova, 11. 11. 2014

²⁰ Srov. PIKE, G., SELBY, D., *Globální výchova*, s. 11 - 12.

i na úrovni problémů); získat holistické pojetí vlastních schopností a možností (schopnosti osobnosti jsou skutečné za předpokladu, že tělesné, citové, intelektuální a duchovní složky osobnosti jsou považovány za rovnocenné a vzájemně se doplňující).

2. Uvědomění si pohledu - děti by měly pochopit, že není jen jeden pohled na svět a získat schopnost přijímat i jiné pohledy na dění kolem sebe.

3. Pochopení vlastního vztahu k planetě - děti by si měly uvědomit a pochopit globální podmínky, rozvoj a trendy v současném světě; pochopit pojmy spravedlnost, lidská práva a odpovědnost a být schopné aplikovat je v globálním kontextu a naučit se orientovat se na budoucnost ve svém vztahu k planetě.

4. Vědomí zapojení a připravenosti - v rámci tohoto cíle by si děti měly uvědomit, že rozhodnutí, která přijmou a činy, které vykonají jako jednotlivci nebo členové skupiny, budou mít vliv na globální přítomnost i budoucnost; osvojí si schopnosti potřebné k politickému a sociálnímu jednání vedoucímu k efektivní účasti na demokratickém rozhodovacím procesu na všech úrovních.

5. Vědomí procesu - děti by měly pochopit, že učení a osobní rozvoj je nepřetržitá cesta bez určitého konečného bodu a uvědomit si, že nové pohledy jsou sice oživením, jsou však i riskantní (systémové pojetí světa nemusí být konečné, nabízí nám sice v současnosti celistvý a aktivizující rámec pro naše myšlenky a činy, musíme si ale uvědomit, že může být v budoucnu překonané).²¹

K dosažení všech cílů globální výchova používá netradiční cesty učení, jejichž součástí jsou často herní aktivity. Formy výuky mají zásadní důležitost, protože se přímo váží k obsahu výuky. Lze říci, že forma sama o sobě je určitým sdělením. Formy globálního učení si kladou za cíl, aby vyučovací prostředí bylo tvořeno tak, že slučuje zjevný a skrytý cíl, což znamená soulad mezi formou podání a obsahem informace, kdy výsledná výuka je pak smysluplnější²².

J. Ledvinová uvádí, že se globální výchova snaží rovnoměrně využívat rozumu i citu, rozvíjet intelekt, představivost, analýzu, intuici, schopnost komunikovat, spolupracovat, sdělovat názor a rozhodovat. Vedle tradiční oblasti vědomostní klade důraz i na rozvoj dovedností a schopností a zejména postojů. Tímto pojetím se globální

²¹ Srov. PIKE, G., SELBY, D., *Globální výchova*, s. 301 - 303.

²² Srov. Tamtéž, s. 55.

výchova snaží být nikoliv "výchovou o" - tedy vzděláváním, ani "výchovou k" - tedy výchovou v klasickém pojetí, nýbrž "výchovou v" - tedy živým procesem působícím na vychovávaného přímo, formující jeho postoj přímou zkušeností a umožněním různých často protikladných pohledů na problém²³.

Globální výchova v žádném případě není úzce zaměřenou naukou o globálních problémech. Je do určité míry zastavením a krokem ke kořenům problémů. Snaží se tyto kořeny odhalit a vybavit je nástroji pro jejich přetnutí. Jde o výchovný přístup, který může být využit ve všech předmětech i formách vzdělávání.

3. 2 Čtyři základní dimenze globality

Globalita je pojímána v několika rovinách:

1. Prostorová dimenze - výchovný proces se snaží vybudovat vědomí neustále rostoucího propojení v nejbližším okolí k pochopení světa jako mnohvrstevného dynamického systému, kde "lokální ovlivňuje globální a globální je zároveň i lokální".

2. Časová dimenze - minulost, přítomnost a budoucnost jsou též pojaty dynamicky, jedná se o uvědomění si toho, jak minulost určuje naši přítomnost a jaké důsledky může mít pro budoucnost naše dnešní chování.

3. Dimenze problémů - ukazuje propojení problémů, jako jsou ničení životního prostředí, porušování lidských práv, terorismus, chudoba apod., nejen v čase a v prostoru, ale též svojí vnitřní podstatou do vzájemně se ovlivňující vícerozměnné sítě, kde již nemusí platit lineární chování jednotlivých složek. Problémy jsou nejen propojeny v horizontálním směru, ale existuje také propojení mezi jednotlivými horizonty (např.: planeta - stát - obec - jedinec).

4. Vnitřní dimenze - uvědomění si světa jde ruku v ruce s uvědoměním si sebe sama. Není vnější cesty bez cesty vnitřní. Na druhé straně neexistuje žádný problém v makrosvětě, aby neovlivňoval vnitřní svět každého jedince²⁴.

²³ Srov. LEDVINOVÁ, J., *Výchova pro budoucnost - cesty ekologické výchovy*. s. 10.

²⁴ Srov. Tamtéž, s. 10-12.

4 Trvale udržitelný rozvoj

"Trvale udržitelný rozvoj - nebo snad přesněji způsob života - je zaměřen na hledání harmonie mezi člověkem a přírodou, mezi společností a jejím životním prostředím tak, abychom se co nejvíce přiblížili k ideálům humanismu a úcty k životu a přírodě ve všech jejich formách, a to v různých časových horizontech. Je to způsob života, který hledá rovnováhu mezi svobodami a právy každého jednotlivce a jeho odpovědností vůči jiným lidem i přírodě jako celku, a to včetně odpovědnosti vůči budoucím generacím. Měli bychom přijmout zásadu, že svoboda každého jednotlivce končí nejen tam, kde začíná svoboda druhého, ale také tam, kde dochází k ničení přírody. Žijme tak, abychom při uspokojování svých spotřeb neomezovali práva těch, co přijdou po nás"

(Josef Vavroušek)

Koncepce trvale udržitelného rozvoje (dále TUR) vychází z vývoje kladným a žádoucím směrem k lepšímu stavu a je základním a všeobecně přijatým společenským cílem pro budoucnost. TUR se snaží nalézat řešení sporu mezi uspokojením lidských potřeb a ochranou přírody. Pro projekty trvalé udržitelnosti, které jsou formulovány na mezinárodních úrovních, je důležitá snaha o celosvětovou restrukturalizaci společnosti nejen v technologiích, ale také v přístupu lidstva k Zemi²⁵.

TUR je orientován na hledání harmonie mezi společností a životním prostředím, mezi člověkem a přírodou. Dalo by se říci, že jde o způsob života hledající rovnováhu mezi svobodami a právy jednotlivce a jeho odpovědností vůči lidem a přírodě, Zemi i budoucím generacím²⁶.

4. 1 Počátky a vývoj trvale udržitelného rozvoje

Koncept trvale udržitelného rozvoje je reakcí na poznání negativních vlivů hospodářského rozvoje na životní prostředí v jeho celku. Prvním varovným mezníkem se stalo dílo americké biologky R. Carsonové, kniha "Mlčící jaro" z roku 1962, kde dramaticky ukázala následky mezi používáním pesticidů a hynutím dravců na mořském pobřeží. Předložila důsledky denních praktik v zemědělství, které mají nečekaný vliv na

²⁵ Srov. MOLDAN, B., *Ekologická dimenze udržitelného rozvoje*. s.11.

²⁶ Srov. KOHÁK, E., KOLÁŘSKÝ, R., MÍCHAL, I. *Závod s časem, texty z morální ekologie*. s.21.

dalece žijící živočichy. Veřejnost na tomto příkladu začala chápat nečekané důsledky negativních lidských činností, které vedou k ohrožení celého životního prostředí. Důsledky, které jsou kratší či delší dobu skryté, ale o to nebezpečnější svými nepřímými vlivy, které působí i na velké vzdálenosti²⁷.

Jako další varovný signál je považována analýza vztahů mezi hospodářským rozvojem na jedné straně a životním prostředím a přírodními zdroji na straně druhé. V roce 1968 byl založen tzv. *Římský klub*, který sdružoval nevelký počet osob, které ve svých zemích zastávaly poměrně důležité posty a spojovala je představa, že by se věda a výzkum měly věnovat problémům vývoje světa jako celku. Důvodem byla hypotéza, že je možné stanovit meze růstu v celosvětovém měřítku. V roce 1972 *Římský klub* zveřejnil zprávu nazvanou *Stop růstu?*, kterou vypracovala skupina vědců z *Massachusetts Institute of Technology*. Zpráva obsahovala výsledky počítačových simulací o možném vývoji lidské populace ve vztahu k využívání přírodních zdrojů a ž do roku 2100. Vyplynulo z ní, že pokračování stávajícího hospodářského růstu způsobí v 21. století skutečné násilné potlačení populačního růstu, které bude způsobeno znečištěním, vyčerpáním obdělávatelných půd a nedostupností energetických zdrojů. Dne 16. června 1972 proběhla konference *Organizace spojených národů* (dále OSN) o životním prostředí člověka ve Stockholmu. Zabývala se především vzájemným působením ekologie a ekonomie, ukázala na rozdílnosti v rozvoji zemí Jihu a Severu (rozvojové a vyspělé země)²⁸.

V roce 1980 Mezinárodní svaz pro zachování přírody zveřejnil zprávu *Světová strategie zachování*, v níž se poprvé objevuje pojem trvale udržitelného rozvoje. V dubnu 1987 OSN ustavila *Světovou komisi pro životní prostředí a rozvoj*, která měla navrhnout způsob, jak překonat zdánlivě neřešitelné rozpory mezi ekonomickým rozvojem a zdravým životním prostředím. Udržitelný rozvoj se stal novým rámcem strategie civilizačního rozvoje. Vycházel z klasické a široce uznávané definice Komise OSN pro životní prostředí a rozvoj z r. 1987, která sděluje, že rozvoj je udržitelný tehdy, naplní-li potřeby současné generace, aniž by ohrozil možnosti naplnit potřeby generací příštích. Předlohou uvedeného stanoviska se stala definice norské ministerské předsedkyně paní Brundtlandové, ve které jsou definovány tři rovnocenné podpůrné pilíře:

²⁷ Srov. MOLDAN, B., *Ekologická dimenze udržitelného rozvoje*. s.11.

²⁸ Srov. PROCHÁZKOVÁ, D., *Principy udržitelného rozvoje*. s. 35.

1. Aspekt ekonomický - jehož náplní je udržitelný hospodářský rozvoj spojený s rostoucími příjmy obyvatel.

2. Aspekt sociální - obsahuje potřebu důstojného života a rozvoje lidské osobnosti, zdraví, vzdělání, sociálního uznání, spravedlivosti, soudržnosti a rozvoje kultury. Toho lze dosáhnout dobrým fungováním rodiny, obcí, občanské společnosti a veřejných institucí.

3. Aspekt environmentální - představuje nutnost zachovat dlouhodobě na přijatelné úrovni statky a služby, které lidské společnosti poskytuje příroda. Ty zahrnují energii, suroviny, prostor, kapacitu absorbovat odpady a zdravé podmínky pro život lidí.

Koncepce udržitelného rozvoje zdůrazňuje harmonický a vyvážený rozvoj všech tří rozměrů. Obsah pojmu byl rozvíjen jednotlivými státy také v mezinárodním měřítku²⁹.

4. 1. 1 Dokument Agenda 21

V červnu 1992 proběhla Konference OSN o životním prostředí a rozvoji (dále UNCED) v Riu de Janeiro, která je nazývána *Summitem Země*, na níž se sešli oficiální delegace ze 178 zemí světa. Na jednání byl přijat dokument OSN s názvem "*Agenda 21*", který rozpracovává principy udržitelného rozvoje v globálním měřítku do jednotlivých problémových oblastí. *Agenda 21* obsahuje celkem 40 kapitol rozdělených do čtyř částí:

- společenská a ekonomická sekce,
- ochrana a správa přírodních zdrojů,
- posilování role hlavních skupin,
- implementace (realizace).

Agenda 21 navrhuje opatření a programy k dosažení udržitelné rovnováhy mezi spotřebou, populací a životadárnou kapacitou Země. Popisuje některé technologie a techniky, které je třeba rozvíjet, aby bylo možno uspokojovat lidské potřeby a současně obezřetně hospodařit s přírodními zdroji. Dokument se věnuje uplatnění principů udržitelného rozvoje (viz. tabulka č. 2) v místních podmínkách - místních správách. Místní správy jako orgány mají vliv na globální problémy ovlivňující vývoj směrem k udržitelnému rozvoji v místních i v globálních rozměrech. Apel na místní správy je

²⁹ Srov. PROCHÁZKOVÁ, D., *Principy udržitelného rozvoje*, s. 36 - 37.

v přijetí tzv. místních dokumentů *Agendy 21*, tedy strategických a akčních plánů rozvoje obce či regionu za přispění veřejnosti. Cílem je dosažení zajištěné kvality životního prostředí obyvatel navazující na vlastní možnosti rozvoje regionu do budoucnosti. Zpracování *Agendy 21* a vytvoření podmínek pro udržitelný rozvoj v regionu je tedy přípravou území na zachování přírodního i kulturního dědictví pro příští generace. Výsledky iniciativy dokumentu *Agenda 21* zůstaly i po roce 2000 neuspokojivé, v některých ohledech došlo i ke zhoršení situace. Na tyto výsledky reagoval světový summit OSN o udržitelném rozvoji v Johannesburgu v r. 2002, kde byl přijat nový programový dokument *Deklarace tisíciletí*³⁰.

Řada zemí na summitu OSN v Johannesburgu ratifikovala rámcovou *Úmluvu OSN* o změně klimatu a úmluvu o biodiverzitě a přijala úmluvu týkající se zachování přírodních zdrojů a biodiverzity. *Kjótský protokol* je protokol k *Rámcové úmluvě OSN* o klimatických změnách, což je mnohostranná úmluva o ochraně klimatického systému Země. Světový summit v přijatých dokumentech zdůraznil, že cílem je takový rozvoj, který zajistí rovnováhu mezi třemi základními pilíři a jejich naplnění³¹:

Tabulka č. 1

1. pilíř - sociální rozvoj: respektující potřeby všech
2. pilíř - účinná ochrana životního prostředí a šetrné využívání přírodních zdrojů
3. pilíř - udržení vysoké a stabilní úrovně ekonomického růstu a zaměstnanosti

³⁰ Srov. PROCHÁZKOVÁ, D., *Principy udržitelného rozvoje*, s. 94 - 95.

³¹ Srov. Tamtéž, s. 35 - 36.

4. 1. 2 Základní principy TUR v dokumentu Agenda 21³²

Tabulka č. 2

1. Princip	<i>Vzájemné propojení základních oblastí života</i> (ekonomická, sociální a životního prostředí). Rozvoj, který řeší pouze jednu nebo dvě z oblastí není dlouhodobě udržitelný a přináší potíže.
2. Princip	<i>Dlouhodobá perspektiva</i> - přijímaná rozhodnutí je nezbytné podporovat představou o dlouhodobých dopadech, což znamená užívat strategické plánování.
3. Princip	<i>Omezené kapacity životního prostředí</i> - vnímáno jednak z hlediska zdroje surovin, látek a funkcí potřebných k životu, ale také jako prostoru pro odpady a znečištění všeho druhu.
4. Princip	<i>Předběžné opatrnosti</i> - důsledky některých působení civilizace nejsou vždy známe. Poznání zákonitostí v životním prostředí je nedokonalé a neúplné, proto je vhodné přistupovat k rozhodnutím s potřebnou mírou opatrnosti.
5. Princip	<i>Prevence</i> - naplňuje ideu, že je mnohem efektivnější vytrvalá prevence, než následné řešení důsledků, které zpravidla odčerpávají výrazně větší množství zdrojů (časových, finančních i lidských).
6. Princip	<i>Kvality života</i> - lidé mají přirozené právo na kvalitní život a to ve směru materiálním, společenském, etickém estetickém, duchovním, kulturním atd.
7. Princip	<i>Sociální spravedlnosti</i> - chudoba je prvkem, který může ohrozit udržitelný rozvoj, proto až do jejího odstranění je odpovědnost za sociální spravedlnost společná, ale rozdílná podle příležitostí i zodpovědnosti v rovině států, regionů, sociálních skupin. Sociální pilíř by měl směřovat k trvalému zlepšování podmínek podle ekologických a ekonomických podmínek.
8. Princip	<i>Vzájemné souvislosti vztahu "lokální - globální"</i> . Lokální činnosti vytvářejí a ovlivňují globální problémy a naopak globální řešení mají lokální důsledky.
9. Princip	<i>Generační a mezigenerační odpovědnosti</i> . Respektování práv všech současných i budoucích generací na zdravé životní prostředí a sociální spravedlnost bez ohledu na rasu, národnost a jiné rozlišovací znaky. Obsahuje morální odpovědnost k budoucím generacím.
10. Princip	<i>Demokratických procesů</i> - zahrnuje snahu o zapojení veřejnosti do procesů vedení společnosti i udržitelného rozvoje.

³² Srov. PROCHÁZKOVÁ, D., *Principy udržitelného rozvoje*, s. 98 - 99.

4. 1. 3 Předpoklady TUR podle B. Moldana

B. Moldan ve své knize "Ekologická dimenze udržitelného rozvoje" uvádí pět principů, které nazývá předpoklady (viz. tabulka č. 3)³³. Těchto pět předpokladů v sobě zahrnují principy *Agendy 21* (viz. tabulka č. 2):

Tabulka č. 3

<i>Předpoklad č. 1</i>	<i>Svoboda a demokracie</i> - záleží pouze na nás, občanech této planety, zda jsme ochotní a máme možnost se účinně angažovat ve věcech veřejných. Základním předpokladem je svobodné rozhodnutí každého občana, podílet se na vývoji veřejných věcí ³⁴ .
<i>Předpoklad č. 2</i>	<i>Občané musí vzít myšlenku za svou.</i> Proměna postojů se nemůže uskutečnit, pokud lidé nepřijmou za svou tuto výzvu a pokud sami nebudou mít potřebu tuto zásadní výzvu uskutečnit.
<i>Předpoklad č. 3</i>	<i>Vzdělávání.</i> V transformaci udržitelného rozvoje má vzdělávání velký potenciál, ať už jde o vzdělávání na úrovni formální i neformální, nejrůznějších typů a stupni vzdělávání. Pouze lidé s širokým horizontem znalostí, potřebnými dovednostmi, znalostmi a odpovídajícími postoji vůči udržitelnému rozvoji mají možnost současnou situaci pochopit a změnit.
<i>Předpoklad č. 4</i>	<i>Vědomí souvislostí.</i> Za nejdůležitější rys nového typu vzdělávání je úplné uvědomění souvislostí mezi různými aspekty planetárních procesů. Ať už jsou to vztahy mezi společností a přírodou, vztahy mezi lidskou činností, včetně činů jednotlivců a jejich vzdálenými souvislostmi i často dalekosáhlými důsledky.
<i>Předpoklad č. 5</i>	<i>Postmateriální hodnoty.</i> K přijetí nové stupnice hodnot (v současnosti jsou uznávány zejména materiální hodnoty) přispívá zejména uvědomění souvislostí. Mezi hodnoty, jež uznávají hlavně občané prosperujících a svobodných zemí, patří i tzv. postmateriální hodnoty, bez kterých nelze transformaci podniknout. Těmito hodnotami jsou: <i>Odpovědnost.</i> Vědomí odpovědnosti za osud planety Země je jeden z nejdůležitějších předpokladů. Lidé žijící na této planetě jsou odpovědní za situaci na naší planetě, a proto se této odpovědnosti nelze vyhnout. <i>Solidarita.</i> Za stejně důležité je považováno vědomí solidarity. Solidarita se netýká pouze lidí stejného národa či skupiny. Tato solidarita je důležitá i v postoji k lidem neznámých, vzdálených i k lidem budoucích generací, kteří teprve budou na této planetě žít. Nejen solidarita vůči lidem je podstatná. Na stejném stupni je i solidarita vůči všemu živému, ať už živočichů i rostlin na této planetě, kteří mají také právo na svou vlastní existenci i na existenci budoucích druhů.

³³ Srov. MOLDAN, Bedřich. *Ekologická dimenze udržitelného rozvoje*. s. 16 - 20.

³⁴ Srov. KOHÁK, E., KOLÁŘSKÝ, R., MÍCHAL, I. *Závod s časem, texty z morální ekologie*. s. 17.

E. Kohák poukazuje na odcizení člověka jeho vlastní morální odpovědnosti. Kořenem odcizení je evropské rozhodnutí pro život ve svobodě. Tím je myšleno zcela konkrétní rozhodnutí. Je na nás, zda se podřídíme ve svém jednání pudovým impulsům nebo odvěkým návykům, a nebo se budeme řídit vědomým a odpovědným rozhodnutím.

4. 1. 4 TUR v rámci Evropské unie

Potřeba udržitelného rozvoje není vyvolána pouze environmentálními limity, ale také limity ekonomickými a sociálními, vyplývajícími ze zvyšujících se konkurenčních tlaků globální ekonomiky. Svědčí o tom i vývoj v Evropské unii (dále EU). Např. *Lisabonský summit* konaný v březnu 2000 formuloval sociální a ekonomické priority EU. V červnu 2001 na summitu EU v Goteborgu byla přijata *Strategie udržitelného rozvoje*, zaměřená převážně environmentálním směrem. V březnu 2002 na jarním summitu v Barceloně byla tato strategie doplněna o závěry *Lisabonského procesu*. Současná podoba zdůrazňuje potřeby rozvoje a vzájemné rovnováhy sociálního, ekonomického a environmentálního pilíře tak, aby žádný z nich nebyl upřednostněn. Za tímto obdobím následovalo přijetí dalších dokumentů, které proces upřesňují a jsou promítnuty do národních podmínek jednotlivých států EU. V roce 2004 zahájila Komise EU přezkum strategie EU pro udržitelný rozvoj. Na základě tohoto přezkumu Evropská rada přijala náročnou a komplexní obnovenou strategii udržitelného rozvoje pro rozšířenou EU, která vychází ze strategie přijaté v roce 2001³⁵.

Obecným cílem obnovené strategie EU pro udržitelný rozvoj je určovat a rozvíjet činnosti, jež EU umožní dosáhnout trvalého zvyšování kvality života pro současné i budoucí generace, a to prostřednictvím vytvoření udržitelných společenství schopných účinně řídit a používat zdroje, využívat potenciál hospodářství k ekologickým a sociálním inovacím a zajistit tak prosperitu, ochranu životního prostředí a sociální soudržnost³⁶.

Evropská rada v červnu roku 2005 schválila jako základ pro tuto obnovenou strategii prohlášení obsahující cíle, které se soustředí zejména na:

- ochranu životního prostředí, která má udržovat rozmanitost života na Zemi;
- sociální spravedlnost a soudržnost podporující demokratickou, soudržnou, bezpečnou a spravedlivou společnost;
- hospodářskou prosperitu podporující prosperitu, inovaci, konkurenceschopnost a ekologickou ekonomiku;

³⁵ Srov. PROCHÁZKOVÁ, D., *Principy udržitelného rozvoje*, s. 95 - 97.

³⁶ Srov. Tamtéž, s. 97.

- plnění mezinárodních povinností podporující celosvětové zřizování demokratických institucí založených na míru, bezpečnosti a svobodě bránit jejich stabilitu;
- aktivní podporu udržitelného rozvoje na celém světě³⁷.

³⁷ Srov. PROCHÁZKOVÁ, D., *Principy udržitelného rozvoje*, s. 97 - 98.

5 Instituce zajišťující environmentální výchovu

Environmentální výchova je zařazena v rámci formálního vzdělávání do RVP pro základní vzdělávání dětí a mládeže. EV zajišťuje také neformální vzdělávání na mnoha úrovních, především v oblasti mimoškolní. Centra či střediska environmentální výchovy nabízejí EV na úrovni přímé pedagogické práce s dětmi předškolního věku, žáky školního věku, s dospělými a také na úrovni metodické podpory pedagogů. Centra ekologické výchovy mají dlouhou tradici v oblasti formálního, zájmového i neformálního vzdělávání. Využívají pestrou škálu vzdělávacích metod a organizačních forem pro práci s různorodou cílovou skupinou, od předškolního věku až po střední školy i profesní organizace a zájemce z oblasti managementu³⁸.

5. 1 Střediska ekologické výchovy

Střediska ekologické výchovy (dále SEV), popř. centry ekologické výchovy (dále CEV) v širokém slova smyslu rozumíme výchovně vzdělávací subjekty provozované jako obecní či státní školská zařízení nebo pracoviště nestání (tj. zřizovaná soukromými osobami nebo nevládními neziskovými organizacemi). Jejich snahou je podílet se na ekologické výchově, vzdělávání a osvětě nejrůznější měrou a rozličnými způsoby. SEV se zaměřují především na ekopedagogické služby a činnosti, které z nejrůznějších důvodů nemohu poskytovat školy. Kromě nabídky ekologických výukových programů spočívá těžiště jejich činnosti v poskytování ověřených námětů, metodických návodů k nejrůznějším aktivitám, tvorbě učebních pomůcek, ale i v oblasti vzdělávání pedagogů. SEV a CEV charakterizuje zejména jejich zaměření se na prospěch životního prostředí, na poskytování veřejně prospěšných služeb, na komunikaci prostřednictvím výchovy, vzdělávání, osvěty a poradenství jako hlavní náplň, dále zaměření na cílové skupiny

³⁸ Srov. PŮBALOVÁ, L., PŮBALOVÁ, M., *Práce se skupinou, programy a nabídka středisek ekologické výchovy*. s. 6 - 8.

mimo vlastní organizaci, bezprostřední kontakt s klientem a obousměrnou interakci, systematickosti činností a v neposlední řadě určitá míra zázemí a profesionalizace³⁹.

5. 2 Organizace zajišťující environmentální výchovu

Důležitou oblastí EV a vzdělávání je zájmová mimoškolní činnost dětí a mládeže. Mezi organizace, jejichž náplní je ekologická resp. EV, patří Hnutí Brontosaurus, Český svaz ochránců přírody (dále ČSOP), skautské a pionýrské oddíly, turistické oddíly mládeže a Liga lesní moudrosti⁴⁰.

5. 2. 1 Hnutí Brontosaurus

Hnutí Brontosaurus je nevládní nezisková organizace. Předmětem činnosti je práce s dětmi a mládeží do 26 let, u nichž se zaměřuje na mimoškolní výchovnou činnost. Brontosauři propojují smysluplnou práci pro přírodu, památky i lidi s netradičními zážitky a zábavou. Jsou nezávislí a otevření novým myšlenkám. Hnutí sleduje tyto programové cíle: vychovávat sebe i druhé prací, vlastním příkladem, hrou i bezprostředním kontaktem s přírodou k zodpovědnému přístupu k životu a planetě; chránit přírodu a hledat cesty k souladu mezi ní a člověkem; pečovat o kulturní a historické dědictví a rozvíjet jeho odkaz dnešku; zajímat se o problémy společnosti a s ohledem na dlouhodobá hlediska a názory druhých lidí hledat jejich řešení; podporovat zdravé snahy usilující o odklon od konzumního způsobu života; dávat si navzájem radost a v tomto duchu pořádat nápadité pracovní a zážitkové akce; pomáhat zejména mladým lidem vytvářet kolektivy umožňující pocit sounáležitosti, uznání a seberealizace⁴¹.

5. 2. 2 Český svaz ochránců přírody

Systematická práce s dětmi a mládeží je významnou součástí činnosti Českého svazu ochránců přírody (dále ČSOP). Děti a mládež v ČSOP pracují převážně v kolektivech

³⁹ Srov. PŮBALOVÁ, L., PŮBALOVÁ, M., *Práce se skupinou, programy a nabídka středisek ekologické výchovy*, s. 53 - 54.

⁴⁰ Srov. Tamtéž, s. 55.

⁴¹ Srov. http://www.brontosaurus.cz/images/dokumenty/stanovy/stanovy_HB_2014.pdf, 9. 12. 2014

Mladých ochránců přírody (dále MOP). Každý kolektiv MOP pracuje při některé základní organizaci a získává metodickou a dotační podporu ČSOP⁴².

5. 2. 3 Skauting

Největší českou skautskou organizací je Junák - svaz skautů a skautek ČR, který čítá téměř padesát tisíc členů a je součástí mezinárodního skautského hnutí. Do českých zemí přivedl skautskou myšlenku prof. A. B. Svojsík. Český skauting se během totalitních režimů potýkal se zákazy své činnosti. Dnes má za sebou přes dvacet let souvislé existence. Cílem skautingu je výchova a sebevýchova lidí všech věkových kategorií⁴³. Skautská výchova ctí především hodnoty, kterými jsou spolupráce s ostatními, být ohleduplný k okolnímu prostředí, mít vztah k přírodě, hrát fair play a zdravou soutěživost. Všeestranně působí na rozvoj osobnosti dětí a mladých lidí prostřednictvím her, zážitků, aktivit a dalších různých činností. Skauting u svých svěřenců buduje vztah k přírodě, k její ochraně a to zejména skrze přímý kontakt - pobyt v přírodě. Reaguje na výrazné změny společnosti a zároveň se "vrací ke kořenům" - k lepšímu pochopení základních principů skautského hnutí a skautské výchovné metody⁴⁴. V environmentální oblasti si klade za cíl rozvíjet estetické kompetence: vnímání krásy, tvořivost, vztah k přírodě a k životu vůbec, ohleduplnost, vztah k místu a krajině a vědomí provázanosti světa. Důraz není kladen na biologické znalosti, ale na postoje, souvislosti mezi společností a životním prostředím.⁴⁵

5. 2. 4 Turistické oddíly mládeže

Asociace turistických oddílů mládeže ČR (dále Asociace TOM, A-TOM) je spolek dětí a mládeže s celorepublikovou působností zaměřený především na turistiku a tábormictví. Asociace TOM se hlásí k myšlence občanské společnosti a podporuje vlastenectví, aktivní občanství, úctu k demokratickým tradicím našeho státu. Hlásí se k Úmluvě o právech dítěte a k Listině práv a svobod. Spolupracuje s partnerskými občanskými sdruženími, zejména s organizacemi dětí a mládeže v ČR a v zahraničí. Jedná se o organizaci uznanou

⁴²Srov. PŮBALOVÁ, L., PŮBALOVÁ, M., *Práce se skupinou, programy a nabídka středisek ekologické výchovy*. s. 56.

⁴³ Srov. http://cs.scoutwiki.org/%C4%8Cesk%C3%BD_skauting, 10.12.2014

⁴⁴ Srov. <http://www.skaut.cz/skauting/o-skautingu>, 10.12.2014

⁴⁵ Srov. PŮBALOVÁ, L., PŮBALOVÁ, M., *Práce se skupinou, programy a nabídka středisek ekologické výchovy*. s. 56.

Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy pro oblast práce s dětmi a mládeží⁴⁶. A-TOM mají zpravidla podobnou náplň činností jako skautské oddíly, liší se spíše v organizační struktuře a tradicích, které respektují. Jejich hlavním rysem je pobyt v přírodě, přímý kontakt s přírodou a vytváření vztahu k ní⁴⁷.

5. 2. 5 Liga lesní moudrosti

Liga lesní moudrosti je nezávislá samostatná organizace sdružující děti, mládež i dospělé se zájmem o woodcraft - výchovné hnutí, které vytyčil počátkem 20. století americký spisovatel, přírodovědec a pedagog E. T. Seeton. Pilířem jejich činností je táboření a činnosti ve volné přírodě⁴⁸. Skrze táboření se děti učí dovednostem, znalostem a také jemnému vnímání přírody. Jedná se o organizaci systematickou podobou podobnou celoživotnímu vzdělávání. Svým důrazem na pobyt v přírodě, táboření, poznávání přírody, pedagogiku zážitku, výchovu v souladu s přirozeným vývojem a přijetí filozofie přírodních národů přispívá Liga lesní moudrosti velmi zásadním způsobem k EV svých členů⁴⁹.

5. 2. 6 Lesní mateřské školky

Samostatná lesní mateřská škola funguje nezávisle na mateřské škole. Zřizovatelem je obvykle nezisková organizace. Lesní školky nejsou v současné době zařazeny do rejstříku škol, fungují zatím na principu "dětského klubu či skupiny"⁵⁰. Zázemí často představuje srub, jurta či maringotka, které jsou určeny k příležitostnému pobytu. Lesní školka má provoz většinu času ve volné přírodě. Pedagogický program je v souladu s RVP PV, jehož těžištěm je prožitková pedagogika ve volné hře a řízené činnosti v reálných situacích. Výhodou je prožitková pedagogika ve volné hře a řízené činnosti v reálných situacích. Výhodou je lesních školek je malá skupina 15 dětí ve věku od 3 do 6 - 7 let v doprovodu dvou pedagogů. Tato skutečnost vytváří prostor pro individuální přístup, kooperaci, hlubší vztahy mezi lidmi a zejména rozvíjí pozitivní vztah k přírodě a dění v ní⁵¹.

⁴⁶ Srov. <http://www.a-tom.cz/asociace-tom/co-je-asociace-tom>, 10.12. 2014

⁴⁷ Srov. PŮBALOVÁ, L., PŮBALOVÁ, M., *Práce se skupinou, programy a nabídka středisek ekologické výchovy*. s. 57 - 58.

⁴⁸ Srov. <http://www.ligalesnimoudrosti.cz/>, 10. 12. 2014

⁴⁹ Srov. PŮBALOVÁ, L., PŮBALOVÁ, M., *Práce se skupinou, programy a nabídka středisek ekologické výchovy*. s. 57.

⁵⁰ Srov. <http://lesnims.cz/zakladni-informace/legislativa>

⁵¹ Srov. http://lesnims.cz/sites/default/files/1/standardy_kvality_web.pdf

5. 2. 7 Zastřešující organizace environmentální výchovy

Mimo výše popsané organizace se EV věnují i organizace, které jejich činnost zastřešují, koordinují či poskytují servis v určitých oblastech EV. Mezi tyto patří občanské sdružení Zelený kruh - sdružení 27 členských environmentálních nevládnoucích neziskových organizací působící na celém území ČR. Činnost jednotlivých středisek ekologické výchovy (dále SEV) a center ekologické výchovy (dále CEV) v současné době koordinuje Sdružení středisek ekologické výchovy Pavučina (dále SSEV) - celostátní síť organizací specializovaných na ekologickou výchovu, vzdělávání a osvětu⁵². Vesměs se jedná o nestátní neziskové organizace (dále NNO). Tento termín není v ČR oficiálním právním termínem ani právní formou, ale jde o termín již do značné míry ustálený ve společensko-ekonomických textech, sebeoznačení organizací i v praxi veřejné správy. Jedná se o organizace nezřizované státem a na státě nezávislé, které jsou určeny k obecně prospěšné činnosti. NNO v ČR mohou být občanská sdružení, která se řídí podle zákona č. 83/1990 Sb., obecně prospěšné společnosti řízené podle zákona č. 248/1995 Sb., nadace nebo nadační fondy řízené podle zákona č. 227/1997 Sb., registrovaná církev nebo náboženská společnost či jimi zřízená tzv. církevní právnická osoba, které jsou zřizovány podle zákona č. 3/2002 Sb.. Většina center environmentální výchovy jsou právě některou z uvedených forem⁵³.

⁵² Srov. PŮBALOVÁ, L., PŮBALOVÁ, M., *Práce se skupinou, programy a nabídka středisek ekologické výchovy*. s.58-59.

⁵³ Srov. Tamtéž, s. 55.

6 Environmentální výchova v předškolním věku

"Naše děti mají ručičky - a ty musejí stále něco dělat. Naše děti mají nožičky - a ty chvílku nepostojí, stále by chtěly běhat nebo alespoň chodit.

A kromě tělíček mají naše děti také hlavičky, které myslí, povídají, dívají se, prostě vnímají celý okolní svět."

(Karel Čapek)

Cílem environmentální výchovy by měl být člověk s rozvinutým zájmem o přírodu, s touhou ji poznávat a potřebou ji aktivně ochraňovat, s tzv. environmentální senzitivou. Tato citlivost prokazatelně souvisí s možností přímého kontaktu s přírodním prostředím v dětství⁵⁴.

6. 1 Cíl environmentální výchovy v předškolním vzdělávání

Základním cílem EV v předškolním věku je podnítit v dětech touhu poznávat okolní svět a rozvíjet v nich hluboký a trvalý vztah k přírodě, který se později přemění v dovednosti poznat v životním prostředí dysfunkce a ještě později v chuť přírodu aktivně chránit⁵⁵.

EV má umožnit dětem předškolního věku osobnostní zkušenost s přírodou, nechat jim ji zažívat všemi smysly a také nechat je zažívat přírodu jako prostor pro poznávání a učení, hry i relaxaci. V rámci EV pomáháme dětem zažívat krásu a tajemství přírody, učit je přírodu milovat a mít k ní úctu. Rozvíjíme v dětech vědomí rozmanitosti forem života a pocit odpovědnosti za životní prostředí. Úměrně možnostem dětského vnímání vedeme děti k tomu, aby si vytvářely správnou představu o úloze člověka v systému přírody⁵⁶.

6. 2 Environmentální výchova v předškolním věku

Otázkou zůstává, proč praktikovat environmentální výchovu právě v předškolním věku? Děti předškolního věku mají velkou schopnost empatie. Všechny jejich smysly jsou otevřeny tomu, co do nich bude "zaseto". Stále ještě nemají vytvořený trvalejší žebříček hodnot, a tak jsou ve svém nadšení pro věc ochotné slevit z pohodlí. Jsou vnímavé, citlivé

⁵⁴ Srov. LEBLOVÁ, E., *Environmentální výchova v mateřské škole*. s. 16.

⁵⁵ Srov. JANČAŘÍKOVÁ, K., *Environmentální činnosti v předškolním vzdělávání*, s.10.

⁵⁶ Srov. LEBLOVÁ, E., *Environmentální výchova v mateřské škole*. s. 16 - 17.

a snadno se nadchnou pro dobrou věc. Nemají ještě zažitě špatné návyky nebo je lze ještě celkem snadno ovlivnit. V této době mají velkou šanci vytvořit si správný nekonzumní postoj k přírodě. Příroda totiž není jen kulisou našeho života, je jeho důležitou součástí a my lidé součástí přírody⁵⁷.

6. 3 Psychologická východiska pro EV v předškolním věku

Předškolní věk a mladší školní věk jsou pro vytvoření vztahu k přírodě určující. Přímé pozorování přírody a přirozený styk s přírodou v raném věku jsou nenahraditelné. V této souvislosti mluvíme o tzv. imprintingu neboli vtisknutí. Právě v této době ovlivňuje jednání dítěte neanalytické, intuitivní chování. Děti nemají tendenci vnímat přírodu jako mrtvý objekt, ale propůjčují jí lidské rysy. Zároveň jsou schopny si velmi jasně vybavovat názorné obrazy díky vizuální představitosti. Do sedmi let mohou pojmenovávat jednotlivé objekty, ale porozumění všeobecným pojmům nastává až postupně. Sice nechápou souvislosti z hlediska příčiny a následků, ale to vše lze trénovat. Děti lze učit estetickému vnímání předmětu, vnímání jeho funkčnosti, úrovně postradatelnosti⁵⁸.

Pro děti předškolního věku je typický egocentrismus. Dítě zajímá, co je teď a tady vzhledem ke své osobě. Musíme tedy vycházet ze současnosti a důvěrné znalosti založené na vnímání všemi smysly, vzbuzovat v nich smysl pro reálné dobrodružství. Je také třeba vyvarovat se přílišného zjednodušování, učit děti vztahu k reálným věcem a nechat je citově prožívat skutečné příběhy. Děti potřebují aktivitu, příležitost k samostatnému experimentování, střídání nabízených činností a zároveň dostatek času probádat to, co je zrovna zaujalo⁵⁹.

S využitím převládajícího způsobu učení nápodobou dětem nabízíme správné modely chování. V procesu rozvoje symbolického myšlení si dítě dovede představit činnost a její následky, aniž by ji opravdu realizovalo. Tzv. odložená nápodoba je symbolické napodobení něčeho z prožité zkušenosti dítěte (viděné, slyšené...). Dětské svědomí se řídí normami přejatými od svých autorit. Proto je pro děti neúnosné jednat proti svědomí spojenému s touto autoritou. Nejprve se u dítěte utvářejí počátky svědomí, které plně podléhá hodnocení autority (rodiče, pedagoga). Vlastní svědomí vzniká jako výsledek rozporu mezi vlastním chtěním a mezi požadavkem autority. Během

⁵⁷ Srov. LEBLOVÁ, E., *Environmentální výchova v mateřské škole*. s. 18.

⁵⁸ Srov. Tamtéž, s. 19 - 20.

⁵⁹ Srov. VÁGNEROVÁ, M., *Vývojová psychologie dětství a dospívání*.s. 245 - 356.

předškolního věku postupně vzniká tzv. autonomní svědomí či morálka, která se vyznačuje samostatností v posuzování situace, tzn. bez posuzování autoritou dospělého. V této době je důležité nechat děti zažívat pozitivní hodnocení a akceptaci v kolektivu, aby mohly budovat svoji sebeúctu⁶⁰.

6. 4 Pedagogické zásady při práci s předškolními dětmi v EV

1. zásada - vycházet vstříc obecným edukačním potřebám dítěte předškolního věku

Environmentální činnosti musí být založeny na znalosti specifických vzdělávacích potřeb této věkové kategorie. Veškeré činnosti by měly být realizovány zajímavou formou. Činnosti vyžadující soustředění by měly být krátké a často střídány s činnostmi aktivními, které dětem poskytují prostor pro pohyb a relaxaci vedoucí k aktivitě zatěžované oblasti. Vhodné jsou též prvky dramatické výchovy, vyprávění, písničky či výtvarné činnosti. Informace dětem vhodným způsobem zjednodušíme, ale nezkrusíme je. Jednoduchým způsobem lze dětem vysvětlit i velmi složité děje. Dítě potřebuje slyšet nejen správné názvy věcí i činností, ale také přírodnin (živočichů, rostlin, hub i kamenů).⁶¹

2. zásada - podporovat u dětí zvědavost

Zvědavost je zásadní nejen pro oblasti praktického života, ale také pro environmentální činnosti, které vyplývají z praktických aktivit. Vhodnými způsoby podporujeme a rozvíjíme u dětí zvědavost a chuť učit se. Právě zvědavost souvisí s aktivitami v přírodě, které napomáhají k rozvoji environmentální senzitivity, která je jedním z hlavních cílů environmentální výchovy.⁶²

3. zásada - rozvíjet u dětí fantazii

Pro předškolní věk je typické fantazijní zpracování informací a intuitivní uvažování, které ještě není regulováno logikou. Dítě své představy a uvažování přizpůsobuje vlastním možnostem poznání i aktuálním potřebám⁶³. Fantazii chápeme zcela pozitivně, neboť je

⁶⁰ Srov. VÁGNEROVÁ, M., *Vývojová psychologie dětství a dospívání*.s. 245 - 356.

⁶¹ Srov. JANČAŘÍKOVÁ, K., *Environmentální činnosti v předškolním vzdělávání*. s.25.

⁶² Srov. Tamtéž, s. 8, 26.

⁶³ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie dětství a dospívání*.s. 245.

u dětí zásadní pro většinu činností. Z fantazie roste tvořivost, iniciativa i aktivita. Podporujeme ji a rozvíjíme všemožnými způsoby a využíváme ji pro další činnosti.⁶⁴

4. zásada - podporovat v dětech aktivitu

Stejně jako v jiných oblastech je i v rámci environmentální výchovy potřeba dětem vhodně, bez zkreslení zjednodušovat informace. Je potřeba probudit u dětí zájem o probíraná témata, podporovat zvědavost a snahu objevovat a oceňovat jejich aktivitu. Je nezbytné využívat principu názornosti⁶⁵ - nechat děti věci si osahat, okusit, zažít, prožít, diskutovat apod. Názor je nutné používat tam, kde je nezbytné vytvářet konkrétní představu, kde je třeba rozvíjet pojmy a abstraktní myšlení⁶⁶.

5. zásada - poznávat všemi smysly

Poznávání smysly je v současnosti v rámci školní výuky nedostatečně nebo monotónně rozvíjeno (např. čich, hmat, sluch). Podle psychologické teorie sensorické integrace by měly být smyslové orgány v dětském věku stimulovány holisticky. V případě nedostatečného rozvoje může docházet k vytváření nejrůznějších dysfunkcí⁶⁷. Rozvoj smyslů lze podporovat nejrůznějšími aktivitami a činnostmi, např. hmatová krabice, stezka pro slepé, čichová sada, zahrádka naší babičky, ochutnávka⁶⁸.

6. zásada - rozvoj kritického myšlení

Kritické myšlení je důležitou schopností nejen pro EV, ale také pro možnost realizace vyšší morálky, skutečného lidství, protože nezbytnými podmínkami modu bytí jsou nezávislost, svoboda a dostatek kritického rozumu⁶⁹. Pro potřeby realizace EV je kritické myšlení nezbytné. Děti je k němu možné vhodně vést od útlého věku. Společnost *Čtením a psaním ke kritickému myšlení* (dále RWCT) vychovává děti prostřednictvím pedagogů již více než 19 let. Jsou založeny na třífázové metodě učení (evokace, uvědomění si problému a reflexe). Metody RWCT jsou založeny především na komunikaci, schopnosti vyjadřovat se a porovnávat vlastní myšlenky s myšlenkami druhých. Prvním krokem je respektovat dětskou potřebu rozhodovat sám o sobě - např. předkládáme dětem nejen fakta, ale i fikce (např. pomocí pohádek) a pomáháme jim chápat a rozpoznávat (např.

⁶⁴ Srov. JANČAŘÍKOVÁ, K., *Environmentální činnosti v předškolním vzdělávání*. s. 27.

⁶⁵ Srov. JANČAŘÍKOVÁ, K., *Environmentální činnosti v předškolním vzdělávání*. s. 29.

⁶⁶ Srov. ALTMANN, A., *Úvod do didaktiky biologie*. s. 149.

⁶⁷ Srov. GARDNER, H., *Dimenze myšlení*. s. 74.

⁶⁸ Srov. JANČAŘÍKOVÁ, K., *Environmentální činnosti v předškolním vzdělávání*. s. 29.

⁶⁹ Srov. FROMM, E., *Mít, nebo být?* s. 107.

chápaní situací potravního řetězce - sova není "zlá", když uloví myš, nebo v chápaní potřeb jednotlivých organismů)⁷⁰. Rozvoj kritického myšlení dětí rozvíjí také program *Filozofie pro děti*, kterou založil na konci šedesátých let dvacátého století americký profesor M. Lipman. Uvědomil si, že je důležité působit na rozvoj logického myšlení u lidí dříve než na universitě. *Filozofie pro děti* staví na pragmatismu - pravdivost a podstatu věcí poznáváme nejlépe v dialogu. Dialogem se ve *Filozofii pro děti* rozumí skupinová diskuze, společné hledání odpovědí či řešení problémů. Ve středu společenství stojí téma či řešený problém a opravdová snaha tento problém řešit.⁷¹

7. zásada - vycházet vstříc různým typům osobnosti

Každé dítě má svou vlastní osobnost. Psycholog a neurolog H. Gardner sestavil spektrum inteligencí skládající se z osmi dílčích inteligencí: matematicko-logická, jazykově-lingvistická, výtvarná, hudební, pohybová - prostorová, intrapersonální, extrapersonální, přírodní. Všechny inteligence jsou podle Gardnera vázány na konkrétní oblast mozku. Největší efektivitu vzdělávání lze dosáhnout, pokud přizpůsobíme učební styl inteligenčnímu spektru dětí⁷². Vzdělávání a požadavky na pedagogické výstupy by proto měly být přiměřené vrozeným dispozicím dítěte a ne tomu, co je považováno za standard. Toho dosáhneme střídáním vzdělávacích přístupů tak, abychom vycházeli vstříc všem inteligencím. Např. střídáním učebních stylů - vyprávěním, logickými úlohami, kresbou, hudbou a zhudebňováním, manuální prací, pohybem, kontaktem s lidmi, zvířaty a přírodninami. Podporováním autentického bádání, poskytnutím dostatečného prostoru pro tvoření a zodpovídáním vlastních otázek a hypotéz. Vedením dětí k tomu, aby objevovaly svět všemi smysly, respektováním jejich individuality, vrozených dispozic apod.⁷³.

8. zásada - respektovat časový kontext a přirozené cykly

Výchova v interiéru přináší zdánlivé osvobození od závislosti na rozmarech počasí či ročních obdobích. Umožňuje nám jednat a konat nezávisle na přírodních podmínkách. Ale takové vymykání se ze závislosti na přírodě s sebou přináší nebezpečné podprahové signály: "člověk je pánem tvorstva", "člověk může poroučet dešti, větru". Právě dětem předškolního věku bychom měli vštěpovat naši přirozenost i závislost na přírodních podmínkách. Proto je dobré v dětech upevňovat harmonické žití s přírodou, respektive

⁷⁰ Srov. JANČAŘÍKOVÁ, K., *Environmentální činnosti v předškolním vzdělávání*. s. 30.

⁷¹ Srov. <http://www.gymnasion.org/>, 25. 2. 2015

⁷² Srov. GARDNER, H., *Dimenze myšlení*. s. 37.

⁷³ Srov. JANČAŘÍKOVÁ, K., *Environmentální činnosti v předškolním vzdělávání*. s. 27.

souznění s přírodou. K souznění s přírodou přináší i pochopení sezonních aktivit. Pro porozumění přírodě je významná návaznost aktivit na pravidelné cykly - denní, měsíční, roční. Vhodné jsou pravidelné aktivity, které se během týdne, měsíce či roku pravidelně opakují, např. vítání jara, loučení s babím létem, každodenní vítání slunce, otevírání studánek, ale také oslavy narozenin, adventní činnosti atd.⁷⁴.

9. zásada - podporovat spolupráci

Naplnění cílů EV závisí na mezilidské vzájemnosti a na spolupráci mezi lidmi. Pedagog by měl citlivě vést děti ke kooperaci a využívat vzdělávání s minimem soutěžení a porovnávání mezi dětmi. Je vhodné podporovat u dětí všeobecně a zejména u předškolních dětí porovnávání a soutěžení jen se sebou samým a se svými slabostmi. Tento přístup umožňuje vnímat jedinečnou hodnotu každého i méně nadaného dítěte⁷⁵. Vzhledem k vývojově podmíněným změnám u předškolních dětí se schopnost spolupráce odráží ve hrách. Sebeprosazení i přizpůsobení se ostatním - prosociální chování, je závislé na dosažené úrovni kognitivních kompetencí předškolních dětí. Ke konci tohoto období je už dítě schopné, alespoň omezeně posoudit situaci z pohledu jiného a chápat jeho potřeby. Díky nárůstu zkušeností se zlepšuje schopnost odhadnout, co se bude dít a co je třeba udělat, aby vše probíhalo dobře. V těchto případech se jedná spíše o pouhou aplikaci znalostí. V představách o budoucnosti a rozhodování mezi dvěma alternativami jde o závislost na schopnosti pochopit souvislost. Spolupráce s ostatními je zatím obtížnější, protože vyžaduje spoluúčast zralejších mechanismů - sebeovládání, což je pro egocentricky uvažující a prožívající předškolní dítě obtížné. Dovedou ale kooperovat v rámci přesně vymezených, jednoduchých pravidel hry či konkrétní činnosti. Spolupráce je stále na symbolické úrovni⁷⁶.

6. 5 Vhodné pedagogické prostředky a metody pro EV

Podle pokynů MŠMT ČR se při realizaci EVVO doporučuje uplatňovat takové metody a formy vzdělávání, které vedou k aktivizaci dětí a k podpoře učení. Důležitou složkou EVVO je přímé učení ve venkovním terénu, které je hlavně v předškolním a mladším školním věku navíc spojeno i s včasným rozvíjením harmonické osobnosti a přirozené

⁷⁴ Srov. JANČAŘÍKOVÁ, K., *Environmentální činnosti v předškolním vzdělávání*. s. 27.

⁷⁵ Srov. Tamtéž, s. 28.

⁷⁶ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie dětství a dospívání*.s. 261.

vitality dětí.⁷⁷ K důležitým prostředkům EV patří cílevědomá snaha pro vytváření příjemného prostředí a vlnivé tvořivé atmosféry⁷⁸.

Součástí EV jsou také vědecká poznávání a pozorování přírody, její zkoumání a chápání nejen srdcem, ale také rozumem a všemi smysly. Pro potřeby environmentální výchovy i pro mnohé edukační cíle je vhodné podporovat biofilii - vrozený kladný vztah ke všemu živému⁷⁹. Tento zájem by měl být u dětí vhodným a dostatečným způsobem podporován a rozvíjen. Výchovné působení v přírodě by mělo dětem působit potěšení. Pokud člověk něco těší a baví ho to, přirozeně se o to zajímá a vědomosti a touha po poznání přicházejí samy⁸⁰. Pro realizaci EV je taktéž podstatná responsibilita - vnímání a respektování potřeb dítěte a přizpůsobení pedagogického působení těmto potřebám. Základem responsivního přístupu je tzv. zesílená komunikace mezi dospělými a dětmi, za předpokladu, že dospělý vyhovuje potřebám dítěte. Rodič, pedagog či vychovatel se vcítí do potřeb dítěte a naplňuje je. Vznik většiny pedagogických metod je založen právě na tomto přístupu. Responsibilita nejen poskytuje vhodné prostředí pro dítě, ale zároveň mu sděluje, že právě tak (citlivě, vhodně) se ono má chovat k ostatním lidem i živočichům. Toto pravidlo je jednoduché, ale má nedozírné důsledky do budoucna⁸¹.

6. 5. 1 Poznávání a pozorování

V dnešní době má velká část dětí sníženou schopnost pozorování, neboť jsou zvyklé získávat informace verbálně nebo audiovizuálně. Ztráta pozorovacích schopností může mít pro jedince i pro celou společnost a životní prostředí nedozírné důsledky. V důsledku špatného úsudku mohou mít jedinci zhoršenou schopnost rozhodovat se. Problémy také mohou mít s vyvozováním závěrů při rozhodování. Z těchto důvodů vedeme děti k činnostem pozorovacím a poznávacím. Důležité je poskytnout dětem prostor a čas na pozorování a vzbudit v dětech o pozorování zájem vhodnou motivací⁸².

6. 5. 2 Zkoumání a experimentování

Zkoumání a experimentování jsou často následné činnosti poznávání a pozorování. Mohou přecházet spontánně nebo mohou být podpořeny vhodnými otázkami a činnostmi,

⁷⁷ Srov. *Metodický pokyn MŠMT ČR k zajištění environmentální vzdělávání, výchovy a osvěty (EVVO)*. s.6.

⁷⁸ Srov. LEBLOVÁ, E., *Environmentální výchovy v mateřské škole*. s 17.

⁷⁹ Srov. JANČAŘÍKOVÁ, K., *Environmentální činnosti v předškolním vzdělávání*. s. 32.

⁸⁰ Srov. LEDVINOVÁ, J., *Výchova pro budoucnost - cesty ekologické výchovy*. s.65.

⁸¹ Srov. JANČAŘÍKOVÁ, K., *Environmentální činnosti v předškolním vzdělávání*. s. 11.

⁸² Srov. Tamtéž, s. 31.

kteřé v dětech vyvolají zájem o další poznatky. Pozorovat lze cokoli, co nás obklopuje. A s dětmi můžeme zkoumat, experimentovat v přírodě téměř se vším. Musíme ale při těchto činnostech dbát na bezpečnost dětí a na správné nasměrování dítěte. Učíme je experimentovat s ohledem na pohodu pozorovaných nebo zkoumaných objektů, aniž bychom významně zasahovali do přirozeného stavu věcí⁸³.

6. 5. 3 Výchova prací

Výchova prací děti seznamuje s činnostmi, postupy, nástroji a situacemi, které budou v budoucnu potřebovat. Děti jsou přirozeně zapojeny do života i života dospělých, což poskytuje celou řadu spontánních příležitostí k mezilidské komunikaci, spolupráci i k řešení problémů. Děti zapojujeme do činností, které přizpůsobujeme vzhledem k jejich věku a jejich schopnostem⁸⁴.

6. 5. 4 Aktivity zaměřené na smyslové vnímání

Forem, pomocí kterých můžeme povzbuzovat smysly k přírodě ve skupině dětí je mnoho a záleží především na tom komu, kdy a jak chceme něco ukázat. Ať už zvolíme hru s pevnými pravidly a soutěživými prvky nebo volnou procházku přírodou bez větších omezování, musíme myslet na to, že na ně nesmíme spěchat, abychom jim mohli dát rozpoznat krásy smyslového vnímání. Rychlost, intenzita a hloubka vnímání je čistě individuální. V tom se také ukrývá úskalí těchto aktivit. Polovina skupiny je už "hotová" a druhá vlastně jenom začala. Proto je lepší při uvádění složitějších aktivit pracovat s menšími skupinami dětí, o kterých víme, že jsou naladěnými na "společnou notu". Existují však velice jednoduché formy, které naopak lze využít při práci se skupinou novou, věkově i zájmově různorodou. Výchovy pomocí smyslového vnímání můžeme využít nejen pro přiblížení přírody účastníkům, ale pro přiblížení čehokoliv. Užitečné je použít těchto aktivit při seznamování samotných účastníků a doplnit první dojmy, vesměs vizuální a sluchové o hmatové, čichové i chuťové poznatky.⁸⁵

Aktivity pro smyslové vnímání přírody by se měly skládat ze tří hlavních složek, a to z pochopení, procítění a přenesení.

⁸³ Srov. JANČAŘÍKOVÁ, K., *Environmentální činnosti v předškolním vzdělávání*. s. 33.

⁸⁴ Srov. JANČAŘÍKOVÁ, K., *Environmentální činnosti v předškolním vzdělávání*. s. 34.

⁸⁵ Srov. LEDVINOVÁ, J. a kol., *Výchova pro budoucnost - cesty ekologické výchovy*. s. 38.

Pochopení - aktivity jsou zaměřeny na pochopení "ohromného obrazu života na naší planetě", osvětlují čtyři velké pojmy: toky energie, cykly materiálu, vzájemné vztahy živého a neživého a změny forem. Myšlenky dětem vysvětlujeme pro ně pochopitelným a zábavným způsobem.

Procitění - aktivity by se měly snažit vybudovat v dětech hlubokou lásku k Zemi a k životu na ní. Proto by měly obsahovat přímý kontakt s přírodním světem. Prostřednictvím speciálních programů se snaží u dětí vytvořit v přírodě takový pocit domova, jaký znají z toho svého. Doporučují dětem trávit čas o samotě v přírodním prostředí, aby si vytvořily osobní vztah k Zemi.

Přenesení - zvyšování míry vcítění se do přírodního světa spolu s narůstajícími vědomostmi utváří základní předpoklady pro pozitivní environmentální činnost.

U programů smyslového vnímání přírody platí, že každá uváděná aktivita je originál, premiéra, a proto od vedoucího vyžaduje notnou dávku fantazie, citu pro situaci i znalost kolektivu. Pouhá znalost pravidel, byť často jednoduchých, k úspěšnému uvedení většinou nestačí.⁸⁶

Všechny tyto metody a formy mohou nasměrovat děti na další činnosti, které můžeme dále rozvíjet a pracovat s poznatky z těchto činností. Z výše uvedeného je vhodné do EV zařazovat takové aktivity, které podněcují v dětech zvědavost a rozvíjí u nich myšlení, fantazii a kreativitu.

6. 6 Učení prožitkem - model Flow

Pro předškolní děti je typické učení prožitkem - zážitkem. Dalo by se říci, že to co dítě neprožije na vlastní kůži, jako by pro něj nebylo. Právě v tomto věku je podstata učení prožitkem, kdy dítě činnost dostatečně zaujme, plně se na ni soustředí a po té si odnáší z aktivity poznatek, tedy zážitek, který je pro něj podstatný a zanechá v něm určité dojmy či poznatky.

Fenomén Flow - stav splynutí, typ prožitku - by se dal popsat jako subjektivní prožitek každého hráče, který vzniká v průběhu hry, kdy se hráč plně soustředí na prožitek hry, ponoří se do průběhu hry - aktivity a vnímá pouze dění činnosti, aniž by se zajímal o nepodstatné. Hráč ztrácí pojem o čase i o tom, co se děje mimo hru. U modelu Flow je

⁸⁶ Srov. LEDVINOVÁ, J. a kol., *Výchova pro budoucnost - cesty ekologické výchovy*. s. 39 - 40.

důležitá motivace, která vyplývá z předešlého dění a která aktéry nenápadně připravuje na následující činnost. Samotný zážitek vzniká v návaznosti na silný prožitek v průběhu aktivity. Aktér hry je plně angažován a ponořen do děje a dalo by se říci, že s dějem splyne (již zmiňovaný pojem stav splynutí). Hráč je zaujat situací, v níž se nachází a se zápalem dělá vše pro dosažení cíle. V takovém případě si hráč odnáší silný prožitek, na jehož základě dochází k zážitku. Zmiňovaný model je typický pro utváření poznatků právě pro předškolní dítě. Co malé děti nezaujme a neprožije si, nemá pro ně velký význam⁸⁷.

Do psychologie zavedl fenomén Flow maďarský psycholog M. Csikszentmihalyi v návaznosti na své výzkumy a studie o štěstí a tvořivosti. Z psychologického hlediska jej popisuje psycholog A. H. Maslow jako vrcholný zážitek (na základě "Maslowy hierarchie potřeb" - pyramida potřeb). Podle Maslowy teorie potřeb je uspokojení nižších potřeb důležité pro rozvoj těch vyšších - pocit seberealizace (vrchol pyramidy - spontaneita, kreativita, řešení problémů) a potřeba uznání (sebevědomí, respekt, důvěra). Pokud dlouhodobě neuspokojujeme vyšší potřeby, mohou u člověka vznikat úzkosti, neklid, aniž by si uvědomoval jejich příčinu. Seberealizace vede k rozvoji schopností a kompetencí. Právě s nimi souvisí fenomén Flow, pro který je charakteristická schopnost aktéra soustředit se plně na aktivitu a zároveň většinou pozitivně ovlivňuje jeho náhled na sebe a dochází k posílení jeho sebevědomí⁸⁸. Tímto fenoménem se také zabývá J. Křivohlavý, který jej označuje jako vrcholný psychický zážitek nebo stav. Připomíná i jeho nižší úroveň, kdy zjišťujeme vlastní osobnostní a sociální růst a zrání, pokud překonáme sebe sama.

6. 7 Pojetí pobytových akcí v rámci EV

Děti by měly projít programy zaměřenými na předání toho podstatného z cílů environmentální výchovy - jde především o emocionální prožitek přírody jako krásného místa a porozumění základním ekologickým principům fungování přírody (druhá rozmanitost atd.)⁸⁹.

⁸⁷ Srov. HANUŠ, R., CHYTILOVÁ, L., *Zážitkově pedagogické učení*. s. 55.

⁸⁸ Srov. KŘIVOHLAVÝ, J. *Jak neztratit nadšení*. s. 63.

⁸⁹ Srov. ČINČERA, J., *Práce s hrou pro profesionály*, s. 40.

6. 7. 1 Celodenní program (projekt)

Projektové vyučování je založeno na tom, že pomocí jednoho tématu předáváme dítěti poznatky z různých oborů a ty se prakticky procvičí ve všech vzdělávacích oblastech⁹⁰. Při celodenním programu je dobré využít motivační příběh nebo legendu, která se potáhne celou akcí jako nit⁹¹.

Skupinová dynamika - je významným činitelem, se kterým se můžeme setkat u každé skupinové činnosti. Jedná se o změny, které se dějí v rámci skupiny pod vlivem prostředí a vztahů mezi jednotlivými členy. Jako důležitý faktor vývoje skupinové dynamiky a její katalyzátor mohou působit právě hry a cvičení, které skupina provádí. Vítězství, prohry, chování jednotlivců a jejich výkony v průběhu hry, překonávání překážek, které přináší hra, vzájemná pomoc a další skutečnosti výrazně ovlivňují skupinovou dynamiku.⁹²

Prostředí a dramaturgie her - obyčejná, průměrná hra, může být neopakovatelným zážitkem pro její účastníky. Dramaturgie je naplánovanou cestou konkrétními programy a hrami, skrze které kráčíme k cíli projektu. Dramaturgie se stává praktickou tvůrčí činností, která proniká do veškeré práce, podílí se nejen na koncepci programu, ale i na vytváření atmosféry akce. Vychází z výchovných cílů, časoprostorového učení, z prostředí, z finančních možností, kvality organizátorů a věkových zvláštností. Dramaturgie je kombinací nejrůznějších postupů a pravidel - manažerských, pedagogických, psychologických aj. Musíme vycházet z podmínek a prostředků, které máme k dispozici. Podle těchto podmínek volíme následně další prostředky tak, abychom splnili cíl, který jsme si určili.⁹³

Zadávání her a jejich pravidel - uvedení hry. Při zadávání her si musíme rozmyslet to, jak chceme pravidla strukturovat. Mluvíme v jednouchých větách a srozumitelně. Dbáme na správnou výslovnost, intonaci a barvu hlasu. Udržujeme oční kontakt střídavě se všemi účastníky. Účastníky rozmístíme do skupin jednoduchým způsobem. Jestliže použijeme legendu k motivaci hry - seznámíme s ní účastníky hned na úvod, až pak následuje výklad pravidel. Rozmyslíme si strukturu a posloupnost výkladu - stručný, jasný a výstižný. Neměli bychom zapomenout na důležité informace pro realizaci hry. Při zadávání hry účastníky upozorníme, aby nám neskákali do řeči. Po výkladu pravidel dáme dětem

⁹⁰ Srov. JANČAŘÍKOVÁ, K., *Environmentální činnosti v předškolním vzdělávání*. s. 34.

⁹¹ Srov. KIRCHNER, J., HNÍZDIL, J., LOUKA, O., *Kondiční hry a cvičení v přírodě*, s. 13.

⁹² Srov. KIRCHNER, J., HNÍZDIL, J., LOUKA, O., *Kondiční hry a cvičení v přírodě*, s. 13.

⁹³ Srov. Tamtéž, s. 15.

prostor pro kladení otázek, případně se ujistíme, že zadání porozuměly. Na dobrém uvedení hry závisí úspěšnost její realizace.⁹⁴

Záměr celodenního programu (projektu):

1. Kombinací z rozmanitých programových zdrojů a prostředků utvořit takový program, který bude vyhovovat všem. Měl by na jedné straně respektovat předem stanovené cíle akce a na druhé straně by měl vyhovovat mentalitě i zájmům účastníků.
2. Vybrat z každého programového zdroje aktivity nejvhodnější a nejúčinnější pro danou konkrétní akci a pro přítomný kolektiv dětí.
3. Předložit vybrané programy v pravý čas, tj. ve správnou dobu, tak i ve správné promyšlené souvislosti a návaznosti a nikoli v náhodné kombinaci.⁹⁵

⁹⁴ Srov. KIRCHNER, J., HNÍZDIL, J., LOUKA, O., Kondiční hry a cvičení v přírodě, s. 20-21.

⁹⁵ Srov. Tamtéž, s. 19-20.

7 Návrh na celodenní projekt - naučná stezka

Naučné stezky jsou dobrým specifickým vzdělávacím nástrojem a patří mezi vysoce efektivní metody. Obzvláště vhodné jsou pro zážitkovou pedagogiku z hlediska prostředí a možností prožitků, které nám příroda poskytuje. Velmi přitažlivé jsou i pro děti. Ty při nich mohou prožít různá dobrodružství, poznávat a zkoumat své okolí všemi smysly a vnímat prostor celým tělem⁹⁶.

7.1 Zásady pedagogického působení při celodenním projektu

Práce v terénu - předáváme dětem poznatky přímo v přírodě, neprovádíme "výuku" pouze v prostředí budovy

Praktická činnost - klademe důraz na praktickou činnost samotných účastníků. Na to, aby sami vnikli do problémů, přírodu si osahali a došli k žádaným výsledkům. Děti mají být vždy účastníky, nikoliv pouze posluchači. Preferovány jsou formy, jako je práce v terénu, samostatný výzkum, hry a jiné aktivity či diskuse.

Motivace - důležité je, aby výsledky práce dětí byly nějak zhodnoceny, aby nebyly pouze cvičnými praktikami. Motivací pak není pouze studium samotné, ale pocit uplatnění, důležitosti vlastní práce.

Náročnost - podmínkou je najít přiměřenou úroveň náročnosti studia, která je úměrná věku, znalostem a schopnostem dětí. Děti by ji měly zvládnout samy s pomocí vedoucích. Suma nabytých znalostí by měla být přiměřená věku účastníků, kvalitní a trvalá, a to i na úkor kvantity.

Studijní materiál - praktiky je třeba provádět v takovém terénu, který nám poskytuje dostatek kvalitního studijního materiálu a kdy je zajištěn motivační prvek, a to zejména význam samotné práce.

Pomůcky - samozřejmostí je také dostatek pomůcek pro studium pro každého jednotlivce či skupiny.

⁹⁶ Srov. JANČAŘÍKOVÁ, K., *Environmentální činnosti v předškolním vzdělávání*. s. 116- 120.

Přístup pedagoga - pedagog by měl vnímat potřeby a pocity účastníků, měl by být empatický a zároveň by měl své myšlení přizpůsobit uvažování účastníků, brát je jako své partnery a při práci více asistovat a pomáhat.

Hry a aktivity - pro celodenní projekt je vhodné zařazovat nejrůznější herní aktivity, zaměřené na seznámení a procvičení různých oblastí působení aktivit. Samotné působení aktivit by mělo vyvolat zájem o studium samotné.

Hodnocení - neomezit na bodování, známkování a soutěživost jako takovou, ale naopak vyzdvihnout zájem o samotnou činnost zejména jako zdroj radosti a motivace z činnosti.⁹⁷

7. 1. 1 Propozice projektu

Projekt - naučná stezka - odráží fakta, která byla zmíněna v teoretické části. Jeho cílem je dát ucelený náhled na pedagogickou činnost s předškolními dětmi v přírodě. Snaží se dát dětem prostor k činnostem, přemýšlení, zkoumání a zábavě v přírodě a tím v dětech podnítit environmentální senzitivitu a posílit vztah k přírodě.

7. 1. 2 Zdůvodnění zaměření

"Příroda je stále otevřená kniha a jen v ní opravdu stojí za to číst."

(Antonio Gaudí Cornet)

Celosvětový trend společnosti vybízí rodiče a jejich děti, aby svůj volný čas trávili v interiéru u elektronických médií, v nákupních centrech a komerční zábavou. Naopak doba trávená v přírodě se stále snižuje. Dnešní děti a mládež upřednostňují zájem o média a techniku a oproti tomu pak u nich upadá zájem o přírodní prostředí a prožitky v přírodě⁹⁸. Z důvodů, které jsme uvedli v teoretické části, jsme se rozhodli pro projekt, který využívá přírodu k formování osobnosti a rozvoji environmentální senzitivity.

7. 1. 3 Cíle projektu - naučná stezka

Hlavním cílem projektu je (za přispění pedagogického působení prostřednictvím her a aktivit) probudit v dětech zájem o dění v přírodě a jeho vliv na náš život. Ukázat jim, co všechno nám příroda nabízí a jak zajímavá může být. Chceme v nich probudit zájem

⁹⁷ Srov. LEDVINOVÁ, J., *Výchova pro budoucnost - cesty ekologické výchovy*. s. 66 - 67.

⁹⁸ Srov. STREJČKOVÁ, E., *Z platonické lásky děti nebudou*. s. 23 -24.

o prožitky v přírodě, o život nejen lidí, ale i ostatních živočichů, rostlin a nabídnout jim návod a možnosti jak trávit volný čas v přírodě.

7. 1. 4 Využití metodiky projektu

Metodiku projektu je možné využít pro práci s dětmi předškolního věku, a to jak v rámci středisek ekologické výchovy, organizací zajišťujících environmentální výchovu, tak i v rámci spolupráce s rodinou v MŠ.

7. 1. 5 Doba trvání projektu - naučná stezka

Environmentální činnosti v předškolním věku musí být založeny na specifických vzdělávacích potřebách dítěte, jeho fyzických a psychických schopnostech. Z těchto důvodů je doba trvání naučné stezky záměrně stanovená na jedno odpoledne, v rozsahu zhruba 5 - 6 hodin. Delší doba projektu by byla pro předškolní dítě náročná a nedokázalo by soustředit svůj zájem na činnosti a jejich význam.

7. 1. 6 Edukační potřeby projektu pro děti předškolního věku

Pedagog předškolních dětí musí brát na zřetel specifika tohoto období a měl by vycházet vstřícně obecným edukačním potřebám zmiňované věkové kategorie. Veškeré aktivity a činnosti by měly být realizovány zajímavou formou. Činnosti vyžadující soustředění by měly být krátké a měly by být střídány s činnostmi aktivními, které dětem poskytují prostor pro pohyb a relaxaci aktivitou zatěžované oblasti. Pro objasnění souvislostí pedagog využívá prvky dramatické výchovy, vyprávění, písničky nebo výtvarné činnosti.

7. 1. 7 Cílová skupina

Zahraniční i české výzkumy poukazují na skutečnost, že dítě potřebuje ke svému zdravému rozvoji pobyt v přírodě. Svědectví mnoha ochránců přírody dosvědčují, že právě čas, který strávili v raném dětství v přírodě, jim umožnil pochopit komplexně přírodu a přírodní jevy. Příroda - pokud ji necháme - může plnit významnou edukační roli a poskytuje dítěti dostatečné množství podnětů. Tyto podněty jsou pro dítě přiměřené, protože jeho smyly se v přírodě dlouhá staletí vyvíjely. Tyto důvody nás vedly k tomu, abychom věnovali svoji pozornost na předškolní děti a to v rámci jejich volného času, tj. v době, kdy nepobývají v MŠ.

7. 2 Organizace projektu - naučné stezky

Prostředí: Celý projekt bude probíhat venku v prostorách smíšeného lesa, za každého počasí, s možností využití a přizpůsobení projektu na různá období, tj. od jara do podzimu. Pouze v případě velmi nepříznivého počasí by se projekt přesunul na jiný termín z důvodu dlouhodobého pobytu dětí venku.

Realizace: Celý projekt probíhá formou naučné stezky se šesti zastaveními, kde budou děti seznámeny s obecnými poznatky o Zemi a zadány různé úkoly. Budou zde plnit úkoly zadané formou her zaměřené na různé cíle. Celou vycházku budeme prokládat různými pohybovými, pracovními a poznávacími aktivitami.

Celou trasu projektu je nutné předem projít, najít vhodná stanoviště a připravit na ně vhodné pomůcky k aktivitám a činnostem.

Personální zabezpečení: Projekt je vhodný zajišťovat v počtu 3 pedagogů/instruktorů na 15 předškolních dětí, kteří by měli zajistit dostatečné personální zajištění z hlediska výuky i bezpečnosti dětí.

Věková skupina/počet dětí: Věkové rozpětí dětí předškolního věku je 3 - 6 (7) let. Pro náš projekt je však ideální skupina "přeškoláků" ve věku 5 - 6(7) let s velikostí skupiny 15 dětí.

Doba a organizace projektu: Předpokládaná doba projektu je zhruba na 5 - 6 hodin. Projekt bude zahájen na začínajícím stanovišti, kde rodiče předají své děti pedagogům. Celý projekt bude rozdělen na zastavení, aktivity a činnosti. Do délky trvání projektu jsou zahrnuty i krátké přestávky na hygienu a odpočinek a jedna delší přestávka na svačinu.

Bezpečnostní zabezpečení: Zajištění bezpečnosti dětí je v kompetenci 3 vedoucích. Je třeba znát jejich zdravotní stav a to fyzický i psychický. Důležité je navázat s dětmi přátelskou komunikaci a důvěru. Před projektem je dobré obeznámit rodiče o vhodném oblečení a obuvi pro děti. Z hlediska bezpečnosti dětí (prevence úrazů, otrav) je nutné si s dětmi předem domluvit pravidla chování, tj. co je dovolené, co mohou děti dělat jen s dozorem dospělého a co je vždycky zakázané, a vysvětlit si proč.

Pomůcky: Pomůcky potřebné k aktivitám a činnostem zajišťují vedoucí pro každého účastníka. Jídlo a pití pro děti zajistí rodiče. Každé dítě bude mít batůžek se svačinou a pitím.

Motivace projektu: Projekt bude motivován příběhem skřítky "Šiškáčka", který je obyvatelem každého smíšeného či jehličnatého lesa. Šišky najdeme v každém lese a děti samy často vytvářejí postavičky ze šišek. Svět skřítků je pro předškolní děti blízký a lákavý. V tomto světě mohou "popustit uzdu" fantazie a přenést se do světa kouzel.

7. 3 Plán projektu - naučné stezky "Toulky lesem skřítky Šiškáčka"

Tato kapitola nás stručně seznámí s harmonogramem projektu - naučné stezky "Les skřítky Šiškáčka" a pro přehled aktivit projektu je v druhé části této kapitoly zařazena tabulka zastavení, aktivit a činností (viz tabulka č. 4).

7. 3. 1 Harmonogram projektu

Naučná stezka "Toulky lesem skřítky Šiškáčka" se odehrává v prostředí smíšeného lesa. Rodiče dětí budou informováni prostřednictvím schůzky nebo letáčku o místě, kde bude naučná stezka probíhat a kde si vedoucí převezmou děti od rodičů. Trasa celé stezky bude značena barevnými šiškami.

Projekt tedy začíná předáním dětí vedoucím na dohodnutém místě. Společně se všichni vydají na startovní místo naučné stezky, kde začíná první seznamovací aktivita "Ahoj tuláči"⁹⁹. Děti se prostřednictvím této aktivity navzájem seznámí. Na trase k prvnímu zastavení děti čeká průchod kouzelnou bránou do "Lesu skřítky Šiškáčka"¹⁰⁰, kde každé dítě obdrží figurku skřítky "Šiškáčka" k zavěšení na krk. Průchod kouzelnou bránou dětem umožní přenést se z reálného světa do světa fantazie, do lesa skřítky "Šiškáčka".

Následuje první poznávací zastavení "Planeta Země je jen jedna"¹⁰¹. Pak se s dětmi přesuneme do prostoru lesa, kde je větší zastoupení stromů a rostlin. Zde se nabízí pohybová aktivita "Stojí, stojí strom..."¹⁰².

Druhé zastavení s názvem "Poznej naše stromy a keře"¹⁰³ bude probíhat ve stejném prostředí, kde byla prováděna předešlá aktivita. V tomtéž prostředí navážeme na znalosti

⁹⁹ Název seznamovací aktivity

¹⁰⁰ Aktivita vhodná k přenesení dětí z reality do světa fantazie

¹⁰¹ Poznávací aktivita

¹⁰² Pohybová aktivita

¹⁰³ Naučná a poznávací aktivita

děti a zařadíme aktivitu "Najdi dva stejné listy"¹⁰⁴. Stromy z tohoto místa využijeme ještě pro další činnost, tentokrát výtvarnou - "Snímání (frotáž) kůry stromů"¹⁰⁵.

Zdejší prostor využijeme i pro třetí zastavení našeho projektu "Půda smíšeného lesa"¹⁰⁶ a volně navážeme výtvarnou aktivitou "Paletky"¹⁰⁷. Po této aktivitě dáme dětem přestávku na svačinu a občerstvení, hygienu, volný pohyb a hru.

Poté se společně volnou chůzí přesuneme na následující stanoviště, čtvrté zastavení "Každý má svůj strom"¹⁰⁸. Pokud se v prostoru čtvrtého stanoviště nenachází padlý kmen, budeme se muset přesunout na místo s padlým kmenem. V opačném případě zůstáváme na stejném místě. Padlý kmen potřebujeme pro realizaci aktivity "Víš, co slyší veverka veverka?"¹⁰⁹.

Předposledním zastavením bude zkoumání vody a činnosti s vodou, proto se přesuneme na stanoviště, kde se nachází lesní potůček. Páté zastavení se jmenuje "Dříve lidé pili z řek"¹¹⁰. Protože děti mají rády činnosti s vodou, bude i další aktivita "Kolik vody uneseš?"¹¹¹ v prostorech okolí potůčku. Okolí potoka je vhodné i pro aktivity se smyslovým vnímáním, a tak i další aktivita bude probíhat na stejném místě a bude zaměřena sluch - "Poslech hudby lesa"¹¹².

Posledním, závěrečným zastavením je "Rozloučení se Šiškáčkem"¹¹³. Na samotný závěr projektu dětem rozdáme jejich výrobky - přírodní paletky a frotáž kůry stromů. Postavičku skřítky Šiškáčka, kterou děti obdržely při průchodu kouzelnou bránou, si děti také ponechají na památku na projektový den. Následuje volný přesun na místo začátku celé naučné stezky, kde si děti vyzvednou rodiče.

Během celého projektu reagujeme na potřeby dětí, jejich pocity, unavenost a děláme krátké přestávky dle potřeby a možností vedoucích.

¹⁰⁴ Aktivita zaměřená na rozvoj předmatematických představ

¹⁰⁵ Výtvarná aktivita

¹⁰⁶ Naučná aktivita

¹⁰⁷ Výtvarná aktivita

¹⁰⁸ Naučná aktivita

¹⁰⁹ Aktivita zaměřená na rozvoj smyslového vnímání

¹¹⁰ Naučná aktivita

¹¹¹ Aktivita zaměřená na rozvoj prostorové orientace a posílení vlastního úsudku

¹¹² Aktivita zaměřená na rozvoj smyslového vnímání

¹¹³ Závěrečná aktivita

7. 3. 2 - Tabulka zastavení, aktivit a činností projektu

Tabulka č. 4

Název aktivity	Cíl	Fyzická náročn.	Psych. náročn.	Doba trvání /hodina	Počet instrukt.	Prostředí	Pomůcky
Ahoj tuláčci	Seznámení účastníků	2	2	0,15	3	les, louka	maskot, látkový míč
Les skřítko Šiškáčka	Přechod z reality	1	1	0,10	3	les	skřítek Šiškáček /dítě
Planeta Země je jen jedna	Seznámení a procvičení znalostí o Zemi	1	2	0,5	2-3	les, louka	různé suroviny a výrobky, demonstrační obr.
Stojí, stojí strom	Procvičení názvů stromů, rozvoj hr. motoriky	3	1	0,15	1	les	žádné
Poznej naše stromy a keře	Povědomí o významu stromů a keřů	1	2	0,5	2	les	listy, kůra, a plody stromů
Najdi dva stejné listy	Rozvoj hr. motoriky, rozvoj předmat.. představ	2	1	0,15	2-3	les	žádné
Frotáž kůry stromů	Posílení estet. citění, rozvoj jemné motoriky	1	1	0,15	3	les	papíry A4, voskovky, lepidlo, lepenka
Půda smíšeného lesa	Seznámení a upevnění poznatky dětí o lesní půdě	1	1	0,5	3	les	lopatky, suchá zemina
Paletky	Výroba paletek, rozvoj estet. citění a jemné motoriky	1	2	0,15	2-3	les, louka	paletky z kartonu
Každý má svůj strom	Posílení povědomí o místu na Zemi - domova	1	1	0,5	2-3	les	globus, demonstrační obrázky
Viš, co slyší veverka?	Posílení sluchové vnímání, rozvoj hr. motoriky	3	1	0,15	3	les	padlý kmen stromu
Dříve lidé pili z řek	Seznámení a prohloubení poznatků o významu vody	1	1	0,5	3	potok v lese	pytel na odpadky, demonstrační obrázky

Kolik vody dones?	Orientace v prostoru, rozvoj hr. motoriky, posílení vl. úsudku	2	2	0,15	3	okolí potoka	plastové kelímky, barevné fáborky, 2 kbelíky
Poslech "hudby" lesa	Rozvoj smysl. vnímání, emočního rozvoje a prožitku	1	1	0,15	1	les	žádné
Rozloučení se Šiškáčkem	Rozvoj enviroment. senzitivity, evaluace projektu	1	2	0,15	3	louka, les	žádné

Závěr

"Všechny knihy zežloutnou, ale kniha přírody má každý rok nové, nádherné vydání."

(Hans Christian Anderson)

Environmentální výchova je jednoznačně během na dlouhou trať. V průběhu posledních desetiletí se měnilo pochopení přírody, životního prostředí a jejich jednotlivých složek. Člověk svým zájmem pronikal do hlubších a podrobnějších souvislostí týkajících se ekosystémů, které svou činností ovlivňuje a které zpětnou vazbou ovlivňují jeho samotného. V současnosti se vnímá a chápe důležitost komplexního přístupu v environmentální výchově a vzdělávání. V ideálním případě se výchovný účinek projeví ve společnosti až v době zrání dětí do produktivního věku. Rámcové vzdělávací programy umožňují širší propojení znalostí a nacházení souvislostí, ale i v tomto případě záleží hlavně na ochotě učitele, vedoucího a formě výchovy, kterou zvolí¹¹⁴.

V dnešní době je v rámci EV kladen velký důraz na skupinovou spolupráci, protože jen tak se snaha a úsilí každého jednotlivce odrazí i v zlepšování životních podmínek všech ostatních. Je nezbytné, aby se každý od nejmladšího věku naučil a v praxi využíval charakteristiky skupinové práce. V současnosti jsme se dostali do stádia, že už asi nikdo nepochybuje o nutnosti EV a vzdělávání. Stále je však třeba se ptát na směr, obsah a prostředky, kterými se dá zlepšit současný stav a dosáhnout tím očekávaných výsledků v souladu s udržitelným rozvojem.¹¹⁵

Naše práce si vzala za cíl nabídnout pohled na environmentální výchovu jako na alternativní výchovně-vzdělávací prostředek, kterým lze v současné době doplnit a obohatit mimoškolní vzdělávání. Věříme, že právě námi vytvořený projekt je jednou z cest, jak lze hravou formou v dětech probudit zájem o přírodu a dění v ní.

Záměrem naší práce nebylo obsáhnout problematiku environmentální výchovy v celé její šíři. Zaměřili jsme se pouze na jedno období lidského života, a to na předškolní věk, který má velký význam při tvorbě hodnot a postojů do budoucího života. Právě v tomto

¹¹⁴ Srov. PŮBALOVÁ, L., PŮBALOVÁ, M., *Práce se skupinou, programy a nabídka středisek ekologické výchovy*, s. 100.

¹¹⁵ Srov. Tamtéž, s. 100.

období je důležité v dětech podchytit a následně využít všechny jejich předpoklady a schopnosti, které by se mohly promarnit.

Domníváme se, že při rozsáhlosti celé problematiky hledání nového životního stylu, neexistuje jediná správná cesta vhodná pro všechny bez výjimky. Za dobrou se dá považovat každá cesta, která směřuje k udržitelnému rozvoji a která je pro někoho natolik zajímavá a lákavá, že se po ní vydá¹¹⁶.

¹¹⁶ Srov. LEDVINOVÁ, J., *Výchova pro budoucnost - cesty ekologické výchovy*. s. 8.

Seznam použitých zdrojů

Tištěné

ALTMANN, A., *Úvod do didaktiky biologie*. Praha: SNP, Ústav pro učitelské vzdělání UK, 1974.

ČINČERA, J., *Environmentální výchova: nové cesty*. Liberec: Technická universita v Liberci, 2007. ISBN 978-80-7372-164-0.

ČINČERA, J., *Práce s hrou pro profesionály*. Praha: Grada, 2007.
ISBN 978-80-247-1974-0.

FROMM, E., *Mít, nebo být?* Praha: Aurora, 2001. ISBN 80-7299-036-5.

GARDNER, H., *Dimenze myšlení*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-279-3.

HANUŠ, R.; CHYTILOVÁ, L. *Zážitkově pedagogické učení*. Praha: Grada Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-2816-2.

JANČAŘÍKOVÁ, K., *Environmentální činnosti v předškolním vzdělávání*. Praha: Raabe, 2010. ISBN 978-80-86307-95-4.

KOHÁK, E., KOLÁŘSKÝ, R., MÍCHAL, I., *Závod s časem, texty z morální ekologie*. Praha: Torst, 1996. ISBN 80-85368-81-1.

KŘIVOHLAVÝ, J. *Jak neztratit nadšení*. Praha: Grada Publishing, 1998.
ISBN 80-7169551-3.

LEBLOVÁ, E., *Environmentální výchova v mateřské škole*. Praha: Portál, 2012.
ISBN 978-80-262-0094-9.

LEDVINOVÁ, J. a kol., *Výchova pro budoucnost - cesty ekologické výchovy*. Praha: MŽP ČR, 1992. ISBN 80-85368-20-X.

MÁCHAL, A., *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*. Brno: Rezekvítek, 2007.
ISBN 80-902954-0-1.

Metodický pokyn MŠMT ČR k EVVO, Státní program environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty (EVVO), Praha: 2008

MOLDAN, B., *Ekologická dimenze udržitelného rozvoje*. Praha: Karolinum, 2001.
ISBN 80-246-0246-6.

- PIKE, G., SELBY, D., *Globální výchova*. Praha: Grada. 1994. ISBN 80-85623-98-6.
- PROCHÁZKOVÁ, D., *Principy udržitelného rozvoje*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2012. ISBN 978-80-87472-21-7.
- PŮBALOVÁ, L., PŮBALOVÁ, M., *Práce se skupinou, programy a nabídka středisek ekologické výchovy*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2012. ISBN 978-80-87472-28-6.
- STREJČKOVÁ, E., *Z platonické lásky děti nebudou*. Praha: MŽP, 2008, Vol. 12. ISBN 0862-9005.
- VÁGNEROVÁ, M., *Vývojová psychologie dětství a dospívání*. 2. vydání. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2153-1.
- ZELENKA, J., ŠTEJFA, J., *Environmentální a ekologický slovník vybraných pojmů*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2000. ISBN 80-7041-627-0.

Elektronické

- Asociace lesních MŠ. Myšlenka lesních MŠ [online]. Praha: Asociace lesních MŠ, [cit. 2015-2-4]. Dostupné na WWW: <<http://lesnims.cz/zakladni-informace/legislativa>>.
- Asociace TOM.cz. *Asociace TOM Asociace turistických oddílů mládeže* [online]. [cit. 2014-12-10]. Dostupné na WWW: <<http://www.a-tom.cz/asociace-tom/co-je-asociace-tom>>
- Ekoškolky a lesní mateřské školy - praktický manuál pro aktivní rodiče, pedagogy a zřizovatele mateřských škol. Co je lesní mateřská škola [online]. [cit. 2015-2-4]. Dostupné na WWW: <http://lesnims.cz/sites/default/files/1/standardy_kvality_web.pdf>
- Enviwiki.cz. *Globální výchova* [online]. [cit. 2014-11-11]. Dostupné na WWW: <http://www.enviwiki.cz/wiki/Globální_výchova>
- Hnutí Brontosaurus.cz. Hnutí Brontosaurus - O nás [online]. [cit. 2014-12-9]. Dostupné na WWW: <http://www.brontosaurus.cz/images/dokumenty/stanovy/stanovy_HB2014.pdf>
- Liga lesní moudrosti.cz. *Liga lesní moudrosti - O nás* [online]. [cit. 2014-12-10]. Dostupné na WWW: <<http://www.ligalesnimoudrosti.cz/o-nás>>
- MACKŮ, R. *Filozofie pro děti - specifický způsob výchovy zážitkem* [online]. Gymnasion.cz, portál pro zážitkovou pedagogiku [cit. 2015-2-25]. Dostupné na WWW: <<http://www.gymnasion.org/archive/article/filozofie-pro-deti-specificky-zpusob-vychovy-zazitkem>>
- Skaut. cz. *Skauting Najít kamarády - zažít dobrodružství* [online]. [cit. 2014-12-10]. Dostupné na WWW: <<http://www.skaut.cz/skauting/o-skautingu>>
- SkautWiki.cz. Český skauting [online]. [cit. 2014-12-10]. Dostupné na WWW: <http://cs.scoutwiki.org/Český_skauting>

Seznam použitých zkratek

Zkratka Celý název

A-TOM	Asociace turistických oddílů mládeže
CEV	Centrum ekologické výchovy
ČSOP	Český svaz ochránců přírody
EU	Evropská unie
EkV	Ekologická výchova
EV	Environmentální výchova
EVVO	Environmentální vzdělávání, výchova a osvěta
MOP	Mladí ochránci přírody
NNO	Nestátní nezisková organizace
OSN	Organizace spojených národů
RVP	Rámcový vzdělávací program
RWCT	Čtením a psaním ke kritickému myšlení
SEV	Středisko ekologické výchovy
TOM	Turistické oddíly mládeže
TUR	Trvale udržitelný rozvoj
UNCED	Konference OSN o životním prostředí a rozvoji

Seznam příloh

Programové karty jednotlivých zastavení, aktivit a činností projektu, které jsou z technických důvodů řazeny do příloh této práce.

Příloha 1

- programová karta seznamovací aktivity - "Ahoj tuláčci"

Příloha 2

- programová karta aktivity uvádějící děti do projektu - Les skřítko "Šiškáčka"

Příloha 3

- programová karta zastavení 1.- "Planeta Země je jen jedna"

Příloha 4

- programová karta pohybové aktivity - "Stojí, stojí strom"

Příloha 5

- programová karta zastavení 2.- "Poznej naše stromy a keře"

Příloha 6

- programová karta poznávací aktivity - "Najdi dva stejné listy"

Příloha 7

- programová karta výtvarné aktivity - "Snímání (frotáž) kůry stromů"

Příloha 8

- programová karta zastavení 3.- "Půda smíšeného lesa"

Příloha 9

- programová karta výtvarné aktivity - "Paletky"

Příloha 10

- programová karta zastavení 4.- "Každý má svůj domov"

Příloha 11

- programová karta aktivity pro rozvoj smyslového vnímání - "Víš, co slyší veverka?"

Příloha 12

- programová karta zastavení 5.- "Dříve lidé pili z řek"

Příloha 13

- programová karta pohybové a poznávací aktivity - "Kolik vody doneseš?"

Příloha 14

- programová karta aktivity pro rozvoj smyslového vnímání - Lesní koncert - "Poslech 'hudby' lesa"

Příloha 15

- programová karta zastavení 6.- Rozloučení se "Šiškáčkem"

Příloha 1: Seznamovací aktivita "Ahoj tuláči"

Název aktivity	"Ahoj tuláči"
Cíl	seznámit se s ostatními členy kolektivu, rozvoj spolupráce.
Charakteristika	Děti se za asistence vedoucího seznámí s ostatními členy kolektivu prostřednictvím maskota skřítky "Šiškáčka". Dále si děti procvičí jména kamarádů při házení míče. Tato aktivita nevede děti jen k seznámení, ale zároveň se děti procvičí v hodů a chytání míče, vybavování si jmen ostatních a určování barev. Povede děti k rozvoji hrubé motoriky, postřehu a pomůže jim k schopnosti překonání studu.
Fyzická náročnost	2
Psychická náročnost	2
Čas na přípravu	0,5 hod.
Čas na realizaci	0,15 hod.
Počet instruktorů na přípravu	1
Instruktorů na realizaci	3
Počet hráčů	všichni účastníci projektu
Prostředí	les, louka
Materiál	maskot z přírodnin - skřítek ze šišek "Šiškáček", látkový míč
Realizace	Vedoucí se s dětmi postaví do kruhu. Nejprve se seznámíme pomocí maskota se jmény ostatních účastníků - předáváním maskota po směru kruhu. Dítě, u kterého se maskot nachází, sdělí ostatním své jméno a zda se těšilo na celodenní výlet. Po této činnosti maskota odložíme do středu kruhu. Maskot bude po celou dobu projektu děti provázet. Další částí této aktivity je hod látkovým míčem dítěti stojícímu naproti. Dítě, které chytne míč zopakuje své jméno, řekne barvu své bundy (mikiny...) a hodí míč jinému dítěti. Takto se bude činnost opakovat, dokud se nevystřídají všechny děti.

Příloha 2: Aktivita "Les skřítko Šiškáčka"¹¹⁷

Název aktivity	Les skřítko Šiškáčka
Cíl	Uvedení dětí do dění projektu a přechod z reality do "kouzelného světa", rozvoj environmentální senzitivity prostřednictvím vztahu ke konkrétnímu místu, lesu, rozvoj fantazie, uvědomění si, že příroda poskytuje prostor k zábavě i hře.
Charakteristika	Děti na trase k prvnímu zastavení projdou lesní bránou ze spletených větví do "Lesu skřítko Šiškáčka". Před bránou je osloví skřítek Šiškáček. Poté obdrží postavičku malého skřítko Šiškáčka.
Libreto	<i>"...Ahoj děti, toto brána je vstup do Šiškáčkova lesa. Za ní dostanete malého Šiškáčka. Když jí prolezete, stane se tajuplné kouzlo. Určitě jste zvědavé, jaké je to kouzlo? Takže, až prolezete bránou do Šiškáčkova lesa, stane se zvláštní věc. Zmenšíte se do velikosti vašeho malého Šiškáčka na krku. Nevěříte? Tak pojděte se mnou a uvidíte. Pamatujte, že až prolezete bránou, budete velcí jako malí Šiškáčci. Jen co ní prolezete, posaďte se na hezké místo, které se vám bude líbit a zkuste si představit, jaké je to být malinkatý jako Šiškáček. Že to nepůjde? Nebojte a zkuste to. ..."</i>
Fyzická náročnost	1
Psychická náročnost	2
Čas na přípravu	2 hod.
Čas na realizaci	10 min.
Počet Instruktorů na přípravu	3
Instruktorů na realizaci	2 - 3
Počet hráčů	všichni účastníci projektu
Prostředí	les
Materiál	brána ze spletených větví, 15 ks malých postaviček skřítků Šiškáčků, barevné šišky na vyznačení trasy po celé délce naučné stezky
Realizace	Před bránou se děti chvíli pozdrží a vedoucí jim prostřednictvím skřítko Šiškáčka poví něco o kouzelném světě za bránou tohoto světa. První proleze bránou vedoucí se skřítkem Šiškáčkem. Brána je nízká, pro skřítky, a proto jí děti budou muset prolézt po čtyřech. Za bránou se na chvíli děti posadí, aby se mohly rozhlédnout po okolí a vnímat les jako skřítky. Pak dostanou od vedoucích malého Šiškáčka k zavěšení na krk.

¹¹⁷ Srov. LEDVINOVÁ, J., *Výchova pro budoucnost - cesty ekologické výchovy*. s. 45 - 46.

Příloha 3: Zastavení 1. "Planeta Země je jen jedna"¹¹⁸

Název aktivity	"Planeta Země je jen jedna"
Cíl	Posílit v dětech znalosti o planetě Zemi, procvičit si základní suroviny a poznat výrobky z určitých surovin.
Charakteristika	Na tomto zastavení si vysvětlíme, že lidé mohou využívat k životu jen to z planety Země, co se na ní nachází. Zdroje jsou omezené, proto bychom měli se zásobami surovin šetřit. Vysvětlíme si pojem "šetřit". Děti si prohlédnou, osahají, očichají nejvýznamnější dostupné suroviny a poznají výrobky z nich. Potom přiřazují hotové výrobky k surovinám, z nichž byly vyrobeny.
Fyzická náročnost	1
Psychická náročnost	2
Čas na přípravu	1 hod.
Čas na realizaci	0,5 hod.
Počet instruktorů na přípravu	1
Instruktorů na realizaci	2-3
Počet hráčů	všichni účastníci projektu
Prostředí	les, louka
Materiál	jednotlivé suroviny a výrobky z nich: dřevo, plast, sklo, obilí, demonstrační obrázky surovin a výrobků
Realizace	Na tomto zastavení si vysvětlíme, že planeta Země je jediná, na které je život - lidí, zvířat a rostlin, kde bydlí, živí se, rozmnožují. Povedeme s dětmi rozhovor o tom, že planeta Země slouží k životu nejen lidem, ale také zvířatům i rostlinám a že můžeme využívat jen to, co nám poskytuje (např. prostor k životu, potraviny, vodu...) a co se nachází na naší planetě. Vysvětlíme jim, že zdroje jsou omezené, jak je dobré s nimi hospodařit a proč bychom měli se zásobami šetřit. Názorně si ukážeme různé suroviny (surovinu, demonstrační obrázek suroviny), pohovoříme o tom, co se z určité suroviny vyrábí a kde se na planetě nachází. Po té si děti samy prohlédnou suroviny, osahají si je, očichají. K praktickému prověření znalostí použijeme metodu přiřazování. Děti k surovinám přiřazují názorné obrázky či výrobky, které se ze surovin vyrábějí (dřevěnou lžičku, pastelku k dřevu, obilí - chléb, v nádobce ropa - plast, PVC hračka, černé uhlí - uhlí, proutí - pletené košíky, hlinu - keramický hrníček, apod.). Na závěr prvního zastavení si s dětmi ukážeme a zopakujeme zmíněné suroviny a výrobky z nich a můžeme ochutnat chléb.

¹¹⁸ Srov. JANČAŘÍKOVÁ, K., *Environmentální činnosti v předškolním vzdělávání*. s.123.

Příloha 4: Zastavení 1. a) Pohybová aktivita "Stojí, stojí strom"¹¹⁹

Název aktivity	"Stojí, stojí strom"
Cíl	Připomenout si a procvičit si základních druhů stromů a rostlin, rozvoj hrubé motoriky, postřeh, spolupráce, popřípadě zahřát se v chladném dni.
Charakteristika	Pohybová (zahřívací) aktivita. Pomocí říkanky rozmístit děti po prostoru na jmenované místo. <i>"Stojí, stojí strom, bacil do něj hrom, chytněte se např. mechu."</i>
Fyzická náročnost	3
Psychická náročnost	1
Čas na přípravu	žádný
Čas na realizaci	0,15 hod.
Počet instruktorů na přípravu	0
Instruktorů na realizaci	1
Počet hráčů	všichni účastníci projektu
Prostředí	les
Materiál	žádný
Realizace	Pomocí říkanky, se děti přemístí k rostlině či stromu, který vedoucí na konci říkanky zmíní. Říkanku říká vedoucí. Na konci říkanky řekne jméno stromu či rostliny, které se v lese vyskytují (např. mech, lišejník, dub, borovice, smrk, bříza, borůvčí apod.). Dítě má za úkol vyhledat a chytit se jích. Vedoucí se sám účastní hry tím, že děti honí dokud se nechytou vybrané přírodniny. V případě, že dítě nemůže přírodninu najít, či ji nezná, může se přidat k dítěti, které se již zmíněné rostliny či stromu drží. Na závěr aktivity si společně vyjmenujeme rostliny a stromy, které jsme v rámci hry zmínili a ukážeme si je.

¹¹⁹ Srov. JANČAŘÍKOVÁ, K., *Environmentální činnosti v předškolním vzdělávání*. s. 78.

Příloha 5: Zastavení 2. "Poznej naše stromy a keře"¹²⁰

Název aktivity	"Poznej naše stromy a keře"
Cíl	Seznámit děti s různými druhy stromů a vytvořit povědomí o významu stromů.
Charakteristika	Seznámíme děti s různými druhy stromů, které jim ukážeme a povedeme rozhovor o významu stromů pro život.
Fyzická náročnost	1
Psychická náročnost	2
Čas na přípravu	0,15 hod.
Čas na realizaci	0,5 hod.
Počet instruktorů na přípravu	2
Instruktorů na realizaci	2
Počet hráčů	všichni účastníci projektu
Prostředí	les
Materiál	listy, kůry a plody stromů
Realizace	Na tomto zastavení ukážeme dětem několik vybraných druhů stromů. Protože se nacházíme ve smíšeném lese, seznámíme děti s jehličnatými i listnatými stromy - borovice, bříza, líska, buk, smrk, dub, javor. Připravíme si jejich listy a plody a ty dětem názorně ukážeme a přiřadíme je k daným stromům. Také si ukážeme kůru stromů, kořeny, pokud to půjde i dřevo, představíme jim i pařezy z těchto stromů. Vyprávíme si o jejich životě, o tom, jak rostou od semínka až po vzrostlý strom, ukážeme si mladé a starší stromy, hledáme rozdíly mezi nimi i mezi jednotlivými druhy stromů. Pohovoříme o tom, k čemu slouží lidem (materiál pro výrobu nábytku, plotů atd., otop, relaxace, volná zábava, úkryt před horkem a zdůrazníme hl. význam stromů - výroba kyslíku a čištění vzduchu). Důležité není prezentovat dětem množství stromů, ale emocionální zážitek a příběh, který dětem pomůže, aby si informace zapamatovaly.

¹²⁰ Srov. JANČAŘÍKOVÁ, K., *Environmentální činnosti v předškolním vzdělávání*. s. 124.

Příloha 6: Zastavení 2. a) Poznávací aktivita "Najdi dva stejné listy"¹²¹

Název aktivity	"Najdi dva stejné listy"
Cíl	Pohybová aktivita s posílením předmatematických představ, rozvoj hrubé i jemné motoriky.
Charakteristika	Děti si dle svého výběru vyhledají dva stejné listy z jednoho stromu a společně budeme hledat shodné a rozdílné prvky listů. Během této aktivity si děti procvičí předmatematické představy - posilování třídění, rozvoj poznávacích schopností, porovnávání, uvědomění si originality a jedinečnosti všeho živého, kontakt s přírodninami.
Fyzická náročnost	2
Psychická náročnost	1
Čas na přípravu	žádný
Čas na realizaci	0,15 hod.
Počet instruktorů na přípravu	0
Instruktorů na realizaci	2 - 3
Počet hráčů	všichni účastníci projektu
Prostředí	les
Materiál	žádné
Realizace	<p>Necháme děti pobíhat ve vymezeném prostoru lesa a hledat dva stejné listy z jednoho stromu. Po chvíli je přivoláme k sobě a porovnááme přinesené dvojice listů. Uvědomíme si, že i když jsou z jednoho stromu, nejsou stejné. Hledáme rozdíly a porovnááme listy - liší se velikostí, barvou, různým počtem vykousaných dírek, žilek, prasklin atd. Společně si listy prohlížíme.</p> <p>Srovnáváme poznatek, že tak jako na světě nejsou stejné listy, nejsou ani stejní lidé, děti. I když hledáme shodné rysy, přesto je každý originál - vysvětlíme dětem pojem jedinečnosti.</p>

¹²¹ Srov. JANČAŘÍKOVÁ, K., *Environmentální činnosti v předškolním vzdělávání*. s. 58.

Příloha 7: Zastavení 2. b)Výtvarná aktivita "Snímání (frotáž) kůry stromů"

Název aktivity	"Snímání (frotáž) kůry stromů"
Cíl	Posílit estetické cítění a smysl pro kreativitu, rozvoj jemné motoriky.
Charakteristika	Snímání obrysů kůry stromů dle vlastního výběru dětí na papír.
Fyzická náročnost	1
Psychická náročnost	1
Čas na přípravu	0,15 hod.
Čas na realizaci	0,15 hod.
Počet instruktorů na přípravu	1
Instruktorů na realizaci	3
Počet hráčů	všichni účastníci projektu
Prostředí	les
Materiál	balicí papír A4 dle počtu dětí, voskové pastely, lepidlo, lepenka
Realizace	Děti si vyberou strom, který se jim líbí. Přiloží balicí papír na kůru stromu a delší stranou voskové pastely přežijí po papíru. Obrys kůry stromu se překreslí na papír. Pak sejmou papír ze stromu a najdou si list stromu, na kterém prováděli frotáž. List přilepí na papír s frotáží, pro připomenutí stromu, ze kterého je kůra stromu. Tato metoda je jednoduchá, zvládnou jí i menší děti a je velice efektní. Frotáž si děti také odnesou na památku domů.

Příloha 8.: Zastavení 3. "Půda smíšeného lesa"¹²²

Název aktivity	"Půda smíšeného lesa"
Cíl	Seznámit a upevnit v dětech poznatky o lesní půdě.
Charakteristika	Obsahem tohoto zastavení je seznámit se se základní charakteristikou smíšeného lesa - listnaté a jehličnaté stromy, listy na podzim opadávají, jehličnany ne, mechy, hlína. Snažíme se dětem vysvětlit, že listnaté lesy jsou přirozeným ekosystémem, tj. prostor, který nevytvořili lidé, ale příroda sama. Vysvětlíme jim, že z opadaného listí i uschlého jehličí se rozkladem vytvoří nová, kvalitní půda, která je zdrojem živin pro stromy i rostliny, domovem pro zvířata a hmyz, je zásobárnou vody, i když ji nevidíme (názorná pomůcka suché půdy - nutné přinést s sebou); zde se nabízí hledání rozdílů mezi suchou a mokrou půdou.
Fyzická náročnost	1
Psychická náročnost	1
Čas na přípravu	0,15 hod.
Čas na realizaci	0,5 hod.
Počet instruktorů na přípravu	0
Instruktorů na realizaci	3
Počet hráčů	všichni účastníci projektu
Prostředí	les
Materiál	lopatky pro každé dítě, suchá zemina
Realizace	Vedoucí vyzve děti, aby si pomocí lopatek prohlédly vrchní vrstvu půdy a lopatkami odhrabaly další vrstvu tmavé humózní půdy. V humózní půdě s dětmi hledáme organismy, které se v půdě nacházejí (plísňe, houby, snítky, žížaly, larvy, stonožky atd.). Nalezené věci si pojmenujeme, pohlédneme a pozorujeme je. Poté vše zahrabeme zpátky. Tato aktivita podnítlí v dětech zájem o zkoumání.

¹²² Srov. JANČAŘÍKOVÁ, K., *Environmentální činnosti v předškolním vzdělávání*. s. 117.

Příloha 9: Zastavení 3. a) Výtvarná aktivita "Paletky"¹²³

Název aktivity	"Paletky"
Cíl	Hledání, sběr a vytváření paletek z přírodnin.
Charakteristika	Nasbírat přírodniny dle vlastního výběru a nalepit na paletku. Děti si mimo jiné procvičí jemnou motoriku, pozornost, soustředění, posílí kreativitu, fantazii a smysl pro estetické cítění.
Fyzická náročnost	1
Psychická náročnost	2
Čas na přípravu	0,5 hod.
Čas na realizaci	0,15 hod.
Počet instruktorů na přípravu	1
Instruktorů na realizaci	2 - 3
Počet hráčů	všichni účastníci projektu
Prostředí	les, louka
Materiál	paletky z kartonu (dle počtu hráčů) s horním lepicím povrchem (lepenka)
Realizace	Ve vymezeném prostoru lesa se děti volně pohybují a sbírají dle svého výběru přírodniny. Ty pak nalepují na paletku tak, aby byla barevná, líbila se jim a měly z ní radost. Tato aktivita není zaměřená na výkon ani na seznámení se s velkým počtem přírodnin. Smyslem aktivity je posílit v dětech estetické cítění, smysl pro barvu a "hrát si a tvořit" pro vlastní zábavu a potěšení. Aktivita může posloužit dětem jako návod do budoucna - tvoření z přírodnin. Děti si po skončení projektu odnesou paletku domů, aby si mohly připomenout tento den.

¹²³ Srov. LEDVINOVÁ, J., *Výchova pro budoucnost - cesty ekologické výchovy*. s.41.

Příloha 10: Zastavení 4. "Každý má svůj domov"¹²⁴

Název aktivity	"Každý má svůj domov"
Cíl	Přiblížit dětem fakt, že každý má na Zemi své místo - domov.
Charakteristika	Pomocí globusu a demonstračních obrázků dětem lehkou formou přestavíme planetu Zemi a její povrchy. Vysvětlíme si základní pojmy míst, kde se nachází život, kteří živočichové na nich žijí a co k životu potřebují.
Fyzická náročnost	1
Psychická náročnost	1
Čas na přípravu	1 hod.
Čas na realizaci	0,5 hod.
Počet instruktorů na přípravu	2 - 3
Instruktorů na realizaci	2 - 3
Počet hráčů	všichni účastníci projektu
Prostředí	les
Materiál	globus, demonstrační karty různých povrchů Země a živočichů
Realizace	Zde se děti dozvědí poznatky o tom, že na Zemi existují různá místa, s různými povrchy - lesy, pole, louky, města, ale také místa vzdálená našemu domovu - pouště, savany, tropické pralesy, hory atd. Místa si ukážeme na modelu globusu - kontinenty a poté se vrátíme zpět k našim podmínkám. Klíčovým sdělením je, že každý živočich i každá rostlina má své místo na planetě Zemi a svůj domov, tedy místo, na které patří. Bez něj by tento tvor zahynul nebo by se mu nedařilo dobře. Společně s dětmi uvažujeme o tom, jak by se nám žilo na různých místech. Dětem sdělíme základní druhy míst pro život - zem, podzemí; povrch země, koruny stromů, voda a vzduch. K jednotlivým místům hledáme a přiřazujeme jednotlivé druhy živočichů a rostlin, které v daném prostoru žijí, kde mají svůj domov. Např.: a) půda, podzemí - brouci, žížaly, larvy, hadi, myši, nory lišek, zajíce apod.; b) povrch země - protože se nacházíme v lese - les - zajíci, hadi, ježci, myši, žáby, atd.; c) koruny stromů a vzduch - ptáci - hovoříme o životě ptáků - hnízdění, potravě atd.; d) voda - vodní živočichové - ryby, raci, mloci, vydry atd.. Srovnáme prostředí, kde žijí zvířata z lesa se životem lidí. Kde bydlí, co je obklopuje, co najdeme v blízkosti míst, kde žijí lidé a zvířata a rozdíl mezi jejich a našim prostředím.

¹²⁴ Srov. JANČAŘÍKOVÁ, K., *Environmentální činnosti v předškolním vzdělávání*. s. 123.

Příloha 11: Zastavení 4. a) Aktivita "Víš, co slyší veverka?"¹²⁵

Název aktivity	"Víš, co slyší veverka?"
Cíl	Procvičit sluchové vnímání, rozvoj hrubé motoriky, rovnováhy.
Charakteristika	Poznávací a pohybová aktivita. Hravou formou spojenou s pohybem si děti vyzkouší a uvědomí si, že i strom slouží jako vodič zvuku. Seznámí se s tím, že i zdánlivě neživé věci slouží jako domov živočichů a zdroj pro růst rostlin.
Fyzická náročnost	3
Psychická náročnost	1
Čas na přípravu	žádné
Čas na realizaci	0,15 hod.
Počet instruktorů na přípravu	2 - 3
Instruktorů na realizaci	3
Počet hráčů	všichni účastníci projektu
Prostředí	les
Materiál	padlý kmen
Realizace	Nejdříve si s dětmi padlý kmen prohlédneme. Budeme pozorovat, zda nenajdeme na kmenu mech, různé brouky, housenky apod. Zkusíme odloupnout i část kůry a pozorujeme život pod kůrou. Nalezené rostliny a brouky pojmenujeme a prohlédneme si je. U kmenu si domluvíme s dětmi pravidla pro sluchovou aktivitu - domluvíme si signály - např. 1 ťuknutí = sed, 2 ťuknutí = vztyk, 3 ťuknutí = zavržení. Jedno dítě jde na vzdálený konec kmenu a ťukáním dává signály. Ťuká potichu, ale ti co mají přiložené ucho ke kmenu, jej slyší. Podle daného signálu děti provádějí domluvený pohyb. Vysvětlíme dětem, že kmen slouží něco jako "telefon". Druhou částí aktivity je využití kmenu pro pohybovou aktivitu. Děti budou kmen přelézat, přeskakovat, chodit po něm. Při této aktivitě budeme dbát na bezpečnost dětí, poskytneme jim dostatečnou oporu, protože povrch kmenu může být kluzký.

¹²⁵ Srov. JANČAŘÍKOVÁ, K., *Environmentální činnosti v předškolním vzdělávání*. s. 112.

Příloha 12: Zastavení 5. "Dříve lidé pili z řek"¹²⁶

Název aktivity	"Dříve lidé pili z řek"
Cíl	Seznámit děti s prostředím vodního toku - potůčku, prohloubit poznatek o významu vody pro život.
Charakteristika	Na tomto zastavení dětem přiblížíme prostředí okolo potoka, život ve vodě v přírodě. Připomeneme si význam vody pro život všeho živého na Zemi. Vedeme děti k ochraně přírody.
Fyzická náročnost	1
Psychická náročnost	1
Čas na přípravu	1 hod.
Čas na realizaci	0,5 hod.
Počet instruktorů na přípravu	2 - 3
Instruktorů na realizaci	3
Počet hráčů	všichni účastníci projektu
Prostředí	potok v lese
Materiál	pytel na odpadky, demonstrační obrázky vodních živočichů
Realizace	Prohlédneme si okolí potoka, co zde roste, jaký je rozdíl mezi půdou a rostlinami okolo potoka a lesa. Poslechneme si zvuk potoka. Zopakujeme si různé podoby vod - sladká voda - potok, řeka, rybník, jezero, louže, kaluž, zátoka; slaná voda - moře, oceán, kde se nachází, zda jej nalezneme u nás doma (v ČR). Ale připomeneme si i jiná skupenství vody - déšť, led, pára, mlha. Pozorujeme živočichy, pokud ve vodě žijí nebo si povíme, koho bychom zde mohli najít - raci, ryby, čolci, potáčky, vydry, vodní ptáky apod. Vybrané druhy demonstrujeme názornými obrázky. Zdůrazníme význam vody pro život, kdo všechno vodu potřebuje. Pohovoříme o tom, že dříve lidé pili z řek a to v dnešní době není možné. Proč? Upozorníme děti na znečištění vody - jednoduchou formou dětem vysvětlíme, proč se voda nesmí znečišťovat a čím se znečišťuje, co do ní nepatří. Povedeme s dětmi rozhovor "Proč se nemá plýtvat vodou". Poté vyčistíme úsek potůčku, u kterého se nacházíme. Při této aktivitě dbáme na větší bezpečnost dětí.

¹²⁶ Srov. JANČAŘÍKOVÁ, K., *Environmentální činnosti v předškolním vzdělávání*. s. 123.

Příloha 12: Zastavení 5. a) Pohybová a poznávací aktivita - "Kolik vody doneseš?"

Název aktivity	"Kolik vody doneseš?"
Cíl	Rozvoj hrubé motoriky, orientace v prostoru, rovnováhy, posílení úsudku.
Charakteristika	Přenos vody v dřevěm kelímku po vyznačené trase.
Fyzická náročnost	2
Psychická náročnost	2
Čas na přípravu	0,15 hod.
Čas na realizaci	0,15 hod.
Počet instruktorů na přípravu	2 - 3
Instruktorů na realizaci	3
Počet hráčů	všichni účastníci projektu
Prostředí	okolí potoku v lese
Materiál	předem proděravěné plastové kelímky pro každé dítě, barevné fáborky pro vyznačení trasy, 2 shodné větší kbelíky
Realizace	Do jednoho z kbelíků nabereme vodu z potoka. Na kbelíku uděláme rysku, kam až byl kbelík naplněn vodou. Každé dítě obdrží předem proděravěný kelímek, do kterého si z kbelíku samo nabere vodu. Úkolem dítěte je co nejrychleji přenést kelímek plný vody. V cíli trasy děti přelijí zbytek vody, který donesly do druhého kbelíku v cíli trasy. V závěru hry děti porovnají množství vody v druhém kbelíku s tím původním (vyznačeným ryskou). Děti si vytvoří poznatek, jak rychle voda uniká. Na závěr si znovu připomeneme význam šetření vodou pro život.

Příloha 14: Zastavení 5. b) Lesní koncert "Poslech 'hudby' lesa"

Název aktivity	"Poslech 'hudby' lesa"
Cíl	Smyslové vnímání - sluch, rozvoj emočního prožitku, učíme děti naslouchat tichu, zklidnění, relaxace.
Charakteristika	Vedeme děti k tomu, aby se ztišily a uvědomily si, že i les - rostliny i živočišné vydávají různé zvuky, které jsou příjemné.
Fyzická náročnost	1
Psychická náročnost	1
Čas na přípravu	0
Čas na realizaci	10 min.
Počet instruktorů na přípravu	0
Instruktorů na realizaci	1
Počet hráčů	všichni účastníci projektu
Prostředí	prostředí lesa
Materiál	žádný
Realizace	Posadíme se s dětmi na klidné místo v lese. Děti ztišíme a vyzveme je k vnímání ticha. Prožijeme společné zklidnění, uvolnění. Zjistíme, že ticho je plné jemných zvuků - zpěv ptáků, vítr, dokonce i rostliny vydávají zvuky (např. praskání šišek, šumění listů, vrzání kmenů). Po chvíli poslouchání vyzveme děti k tomu, aby každý řekl, co slyší, který zvuk ho nejvíce zaujal a pojmenoval jej. Děti upozorníme na to, aby se nepřekřikovaly. Snažíme se o to, aby si děti začaly vážit svého sluchu a sdělíme jim, že je dobré si sluch chránit.

Příloha 15: Zastavení 6. Rozloučení se "Šiškáčkem"

Název aktivity	Rozloučení se "Šiškáčkem"
Cíl	Rozvoj emočního vztahu k přírodě; podnítit rozvoj environmentální senzitivity prostřednictvím dlouhodobého pobytu v přírodě, uvědomění si vlastního prožitku, zopakování hlavních poznatků projektu, evaluace projektu.
Charakteristika	Závěrem si s dětmi projdeme hlavní body celého projektu, pohovoříme o tom, co se dozvěděly, co jim bylo příjemné, co se jim nelíbilo, rozloučení s maskotem - "Šiškáčkem".
Fyzická náročnost	1
Psychická náročnost	1
Čas na přípravu	0
Čas na realizaci	0,15 hod.
Počet instruktorů na přípravu	0
Instruktorů na realizaci	3
Počet hráčů	všichni účastníci projektu
Prostředí	začáteční místo projektu - prostředí lesa
Materiál	žádný
Realizace	Všichni se společně vrátíme na začátek projektu - do výchozího místa. Zde se pohodlně usadíme do kruhu a společně si projdeme jednotlivé úseky projektu. Zopakujeme si co jsme se dozvěděli o prostředí lesa, jeho živočiších, rostlinách, o vodě i půdě. Každé dítě sdělí ostatním (pokud bude chtít, nikoho nebudeme nutit sdělovat své pocity), co se mu líbilo, co ho zaujalo během celého projektu a co by si nechtělo zopakovat.

Abstrakt

ŠPULÁKOVÁ, P., *Trvale udržitelný rozvoj jako principy výchovy ve volném čase*. České Budějovice 2015. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra pedagogiky. Vedoucí práce R. Macků.

Klíčová slova: trvale udržitelný rozvoj, principy trvale udržitelného rozvoje, environmentální výchova, globální výchova, výchova k trvale udržitelnému rozvoji, Agenda 21, organizace environmentální výchovy, předškolní věk, celodenní projekt, naučná stezka, příroda, environmentální aktivity a činnosti

Práce se zabývá souvislostmi mezi environmentální výchovou a principy trvale udržitelného rozvoje. Hlavním cílem práce bylo vytvořit metodiku volnočasových aktivit pro děti předškolního věku, které se opírají o principy trvale udržitelného rozvoje a probouzejí v dětech environmentální citění.

První, teoretická část práce nás seznamuje s pojmy environmentální výchovy, globální výchovy a podrobně vysvětluje termín trvale udržitelný rozvoj, jeho vývoj a shrnutí hlavních principů. Vysvětluje jejich základní aspekty působící na chování člověka a jejich příznivý vliv na chování jedince vůči přírodě. Jedna z kapitol stručně představuje organizace zabývající se environmentální výchovou, které se svým působením zasluhují o výchovu k trvale udržitelnému rozvoji.

Druhá, praktická část práce obsahuje návrh na celodenní projekt - naučnou stezku. Naučná stezka je přizpůsobena pro děti ve věku 5-6 let a metodicky sestavena pro organizace zajišťující environmentální výchovu. Úkolem projektu je probudit v dětech zájem o přírodu, živočichy a hravou formou v nich ukotvit povědomí o dění v přírodě, naší závislosti na ní a o faktu, že jsme součástí přírody.

Abstrakt

Sustainable development as principles of pedagogy of leisure time

Key words: sustainable development, sustainable development principles, environmental education, global education, education for sustainable development, Agenda 21, environmental education organisations, pre-school age, whole-day project, nature trail, nature, environmental activities and works

This thesis Sustainable development as principles of pedagogy of leisure time is about connection between the environmental education and sustainable development principles. The main goal of this thesis was creating methodology of freetime activities for children in pre-school age. Activities come from the sustainable development principles and arouse environmental feelings in children.

The first theoretic part acquaints us with environmental education terms, global education terms and explains term of sustainable development in detail, its progress and main terms summary. This thesis explains their primary aspects which affects human behavior and their positive influence on individual behavior towards nature. One chapter introduces organisations that deal with environmental education and which deserve on education for sustainable development.

The second practical part of work includes project – the whole day nature trail . The nature trail is tailored to 5-6 years old children. It's methodically constructed for the environmental education organisations. Project's goal is arousing interest about nature and animals. Project gives children basics of knowledges about events in nature, our dependence on nature and a fact, that we are a part of nature through the entertaining.